

## บทที่ ๒

### ความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย (๑) แนวคิดสำคัญที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรม (๒) ความเชื่อที่มีต่อการบูชาพุทธเจดีย์ (๓) พิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ และ (๔) สรุป โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

#### ๒.๑ แนวคิดสำคัญที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรม

##### ๒.๑.๑ บริบทสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อ

###### ๒.๑.๑.๑ ความหมายของความเชื่อ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริงการยอมรับเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้จากสติปัญญาโดยมีเหตุผลหรือความศรัทธา หรือไม่มีความจริงหรือโดยไม่มีเหตุผลก็ได้ ทั้งนี้อาจจะเป็นความเชื่อส่วนบุคคล ความเชื่อของกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีอำนาจเหนือธรรมชาติ โฉลก โชคลาง เครื่องรางของขลัง ข้อห้าม เป็นต้น<sup>๑</sup>

เทพ สงวนกิตติพันธ์ กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ความคิดใด ๆ ที่เป็นไปได้หรือแนใจเกี่ยวกับการมีอยู่ การเป็นอยู่ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ ทั้งนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้คน แสดงพฤติกรรมตามความเชื่อนั้น<sup>๒</sup>

ทัศนีย์ ทานตวนิช กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง การยอมรับนับถือว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้<sup>๓</sup>

---

<sup>๑</sup> กระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, (จังหวัดราชบุรี. ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๕๒), หน้า ๘.

<sup>๒</sup> เทพ สงวนกิตติพันธ์, ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวประมงชายฝั่งทะเลตะวันออก, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๓๕), หน้า ๒๓.

<sup>๓</sup> ทัศนีย์ ทานตวนิช, คติชนชาวบ้าน, ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๓๒.

**ยุพิน เข้มมุกด์** กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ความนึกคิดยึดถือโดยที่เจ้าตัวจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เป็นสิ่งที่สามารถจะศึกษาและวัดได้จากคำพูดและการกระทำของคนที่แสดงออกมาจากภายในสู่ภายนอก<sup>๔</sup>

**ภิญโญ จิตต์ธรรม** กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง การยอมรับข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริง และการยอมรับนี้อาจจะเกิดจากสติปัญญา เหตุผลหรือความศรัทธาโดยไม่ต้องมีเหตุผลใด ๆ รองรับก็ได้<sup>๕</sup>

**สัญญา สัญญาวิวัฒน์** กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ความเชื่อเป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์ทั้งที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับตนเองและเรื่องต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าความเชื่อช่วยให้มนุษย์เข้าใจวิถีทุกอย่างในโลก ทั้งที่เป็นความจริงและไม่เป็นความจริง แต่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ทำให้มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ความเชื่อมีทั้งความสำคัญในตนเองและยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งที่มาของค่านิยมอุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจากการจัดระเบียบและนำมาบังคับพฤติกรรมของคน เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติระหว่างกันละกันความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตมนุษย์<sup>๖</sup>

**กิ่งแก้ว อรรถากร** กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง เห็นจริงด้วยเห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึกรู้สึกหรือด้วยความไตร่ตรองโดยเหตุผลก็ตามและความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ มนุษย์ย่อมเกลียดทุกข์และรักสุขเป็นธรรมดาฉะนั้นเมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าจะช่วยได้ ลัทธิความเชื่อแต่เดิมนั้นยึดถือธรรมชาติอันมีดาว พระอาทิตย์ พระจันทร์ น้ำ ลม ไฟ เป็นสรณะต่อเมื่อมีศาสนาเกิดขึ้นก็มุ่งยึดถือเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ ซึ่งคิดว่ามีตัวตนเป็นสรณะและเชื่อว่าสิ่งที่นับถือนั้นย่อมจะแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ช่วยตนได้ยามมีทุกข์ ต่อมาเมื่อวิทยาการต่าง ๆ ได้มีการพัฒนามากขึ้นความเชื่อในสิ่งดังกล่าวบางอย่างก็ลดน้อยลงและบางอย่างแปลเปลี่ยนจากธรรมชาติมาเป็นสิ่งประดิษฐ์ เช่น ผ้าประเจียด ผ้ายันต์ ตะกรุด เป็นต้น<sup>๗</sup>

<sup>๔</sup> ยุพิน เข้มมุกด์, **ความเชื่อ พิธีกรรม สายใยในวิถีล้านนา**, สถาบันภาษาศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๕๔.

<sup>๕</sup> ภิญโญ จิตต์ธรรม, **ความเชื่อ: คติชนชาวบ้านลำดับที่ ๕**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มณฑล การพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๕.

<sup>๖</sup> สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **สังคมวัฒนธรรมพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔-๑๙.

<sup>๗</sup> กิ่งแก้ว อรรถากร, **คติชนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: หน่วยการศึกษานิเทศ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๐), หน้า ๙๑-๙๒.

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดสืบทอดกันมา อันมีผลต่อพฤติกรรมและการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลหรือพื้นฐานความเป็นจริง ฉะนั้น ความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อส่วนบุคคล ความเชื่อของกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มชน เช่น ความเชื่อเรื่องผี อำนาจเหนือธรรมชาติ โลกโซคลาง เครื่องรางของขลังและข้อห้าม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

### ๒.๑.๑.๒ ประเภทของความเชื่อ

เทพ สงวนกิตติพันธ์ ได้แบ่งประเภทความเชื่อออกเป็น ๔ ประเภท<sup>๘</sup> ดังนี้

- ๑) ความเชื่อตามที่เป็นอยู่เป็นการเชื่อในสิ่งหนึ่งสิ่งใดว่า จริง - เท็จ ถูก - ผิด มีความเชื่อว่าโลกกลมและพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก เป็นต้น
- ๒) ความเชื่อเชิงประเมินค่าเป็นความเชื่อที่แฝงความรู้สึกรวมทั้งมีการประเมินในขณะเดียวกัน เช่น เชื่อว่าบุหรีเป็นสิ่งที่อันตรายต่อสุขภาพ เป็นต้น
- ๓) ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ควรทำและควรห้าม เป็นความเชื่อว่าสิ่งใดที่พึงปรารถนาไม่พึงปรารถนา เช่น เชื่อว่าเด็กควรเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ เป็นต้น
- ๔) ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุ เป็นความเชื่อในสภาพที่ก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งตามมา เช่น เชื่อว่าการตัดไม้ทำลายป่าทำให้เกิดความแห้งแล้ง การสร้างเขื่อนเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เป็นต้น

สุวัฒน์ จันทรจำนง ได้แบ่งประเภทความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติไว้ ๘ ประเภท<sup>๙</sup> ดังนี้

- ๑) ความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา
- ๒) ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง
- ๓) ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมเวทย์มนต์
- ๔) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามและสังหรณ์
- ๕) ความเชื่อเรื่องความฝัน
- ๖) ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ
- ๗) ความเชื่อยาพื้นบ้าน
- ๘) ความเชื่อลักษณะบุคคล

<sup>๘</sup> เทพ สงวนกิตติพันธ์, ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวประมงชายฝั่งทะเลตะวันออก, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๓๕, หน้า ๑๒.

<sup>๙</sup> สุวัฒน์ จันทรจำนง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

**เดือน คำดี** แบ่งประเภทของความเชื่อออกเป็น ๑๐ กลุ่ม<sup>๑๐</sup> ดังนี้

- ๑) ความเชื่อในวิญญาณหลังตายที่แสดงออกมาในลักษณะเป็นผีसागเทวดา เรียกว่า เชื่อในอทิสมานกาย
- ๒) ความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลังคงกระพันชาตรี เรียกว่า เชื่อในทางไสยศาสตร์
- ๓) ความเชื่อในเรื่องคาถาอาคมและเวทมนต์ เรียกว่า เชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ
- ๔) ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามยามดี ลางสังหรณ์ นิมิต เรียกว่า เชื่อในประเพณี
- ๕) ความเชื่อในเรื่องความฝัน เรียกว่า เชื่อในสุบินนิมิต
- ๖) ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ
- ๗) ความเชื่อในเรื่องยาพื้นบ้าน
- ๘) ความเชื่อในเรื่องขวัญ
- ๙) ความเชื่อในลักษณะของคนและสัตว์
- ๑๐) ความเชื่อในเรื่องศาสนา นรก สวรรค์ ภพชาติ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ประเภทของความเชื่อ สามารถจำแนกออกได้โดยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ มีความเชื่อตามที่เป็นอยู่ทั่ว ๆ ไป แล้วแต่ว่าบุคคลนั้นจะให้ความสำคัญกับความเชื่อมากน้อยเพียงไร ซึ่งแต่ละบุคคลจะมีความเชื่อที่แตกต่างกันและจะเชื่อในสิ่งที่ตนนั้นได้พบหรือผ่านประสบการณ์มา และสามารถแยกได้ตามประเด็นจากข้อมูลข้างต้น ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จึงเป็นมูลเหตุของการเกิดความเชื่อในลักษณะต่าง ๆ กัน

## ๒.๑.๒ บริบทสำคัญเกี่ยวกับพิธีกรรม

### ๒.๑.๒.๑ ความหมายของพิธีกรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ กล่าวว่า “พิธีกรรม” หมายถึง โดยรูปศัพท์ประกอบด้วยคำว่า “พิธี” และ “กรรม” ซึ่ง “พิธีกรรม” หมายถึง งานที่จัดขึ้นตามลัทธิความเชื่อตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อสร้างความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เป็นต้น เช่น พระราชพิธีจรดพระที่นังคั่นแรกนาขวัญ พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา แบบอย่างธรรมเนียมพิธีกรรม และการบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในแนวทางของศาสนา<sup>๑๑</sup>

กิ่งแก้ว อัตถากร กล่าวว่า “พิธีกรรม” หมายถึง วัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ ทาแล้วผู้ทำมีความสุขความหวังและเชื่อว่าพิธีกรรมนำไปสู่

<sup>๑๐</sup> เดือน คำดี, ศาสนาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔-๑๕.

<sup>๑๑</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๗๘๘.

ผลที่คาดหวัง ทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลอยู่เย็นเป็นสุขลักษณะของพิธีกรรมมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ เน้นเรื่องจิตใจ และเน้นเรื่องของสัญลักษณ์ ในสังคมไทยมีการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอตั้งแต่เกิดจนตาย<sup>๑๒</sup>

**อมรา พงศาพิชญ์** กล่าวว่า “พิธีกรรม” หมายถึง ส่วนประกอบของศาสนาซึ่งประชาชนให้ความสนใจมากและพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พิธีกรรมบางอย่างอาจมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาและไสยศาสตร์หรือมีส่วนประกอบของหลายศาสนาปะปนกันทั้งในระดับความเชื่อและการปฏิบัติหรือการประสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน จนคนไทยทั่วไปไม่สามารถแยกออกได้ว่าส่วนใดเป็นศาสนาใด ซึ่งในทางปฏิบัติตามสภาพความเป็นจริงก็ไม่มี ความจำเป็นที่จะแยกให้ชัดเจน<sup>๑๓</sup>

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า “พิธีกรรม” หมายถึง วัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น พิธีกรรมเหล่านี้มีส่วนประกอบของศาสนาซึ่งประชาชนให้ความสนใจมากและพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พิธีกรรมบางอย่างอาจมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาและไสยศาสตร์ก็ได้ เพราะผู้ทำทำแล้วมีความสุขทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลอยู่เย็นเป็นสุขและสร้างความหลังหรือความเป็นสิริมงคลให้ชีวิต ครอบครัว และสังคม

## ๒.๑.๒.๒ ประเภทของพิธีกรรม

**ยศ สันตสมบัติ** แบ่งประเภทของพิธีกรรมไว้ ๓ ประเภท<sup>๑๔</sup> ดังนี้

- ๑) พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองเป็นประจำทุกปี (calendrical ritual) เช่น เทศกาล ปีใหม่ เทศกาลเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษา เป็นต้น
- ๒) พิธีกรรมที่จัดขึ้นในแต่ละช่วงอายุวัฏจักรชีวิต (life cycle ritual) เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การเลื่อนสถานภาพจากเด็กเป็นผู้ใหญ่ การตาย เป็นต้น
- ๓) พิธีกรรมที่ช่วยให้มนุษย์เผชิญหน้ากับวิกฤติการณ์ (crisis ritual) เป็นพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจนหรือต้องการบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่าง และทำให้เกิดความสบายใจ เช่น ต้องการแก้ไข ภัยพิบัติ ความทุกข์ยาก โรคภัยไข้เจ็บ หรือช่วยให้รอดพ้นจากสภาวะวิกฤติในชีวิต เป็นต้น

<sup>๑๒</sup> กิ่งแก้ว อัคราภรณ์, คติชนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๙), หน้า ๙๖.

<sup>๑๓</sup> อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

<sup>๑๔</sup> ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๐.

เรไร ไพรวรรณ แบ่งประเภทของพิธีกรรมไว้ ๓ ประเภท<sup>๑๕</sup> ดังนี้

- ๑) พิธีกรรมเกี่ยวกับส่วนรวม เช่น พิธีสารท ตรุษ สงกรานต์ ลอยกระทง เข้าพรรษาและออกพรรษา เป็นต้น
- ๒) พิธีเกี่ยวกับครอบครัว เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น
- ๓) รัฐพิธีและราชพิธี เช่น พิธีตรียวาย ตรียัมปวาย เป็นต้น

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า ประเภทของพิธีกรรมสามารถแยกออกได้หลายประเด็นซึ่งพิธีกรรมที่กำหนดขึ้นโดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา คือ เทศกาลปีใหม่ เทศกาลเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษาที่จัดเฉลิมฉลองทุกปีและปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นทอด ๆ

### ๒.๑.๒.๓ ลักษณะความสำคัญของพิธีกรรม

สุเมธ เมธาวิตถกุล กล่าวถึงลักษณะความสำคัญของพิธีกรรมไว้<sup>๑๖</sup> ดังนี้

- ๑) พิธีกรรมเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความเป็นจริง เมื่อผู้ประกอบพิธีกรรมแสดงออกทางกาย วาจา และการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ย่อมแสดงออกตามที่จิตใจสั่งให้กระทำตามที่ต้องการ เช่น การกราบ การไหว้ การกล่าวคำบูชา เป็นสื่อที่ทำให้ผู้พบเห็นทราบว่าผู้กระทำความเคารพนอบน้อม ยำเกรง เป็นต้น
- ๒) พิธีกรรมเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่งๆ เพราะมีสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมร่วมกัน ผู้ที่แสดงสัญลักษณ์เช่นนั้นแม้จะอยู่ห่างไกลกันทำให้ผู้ที่พบเห็นเข้าใจว่าเป็นพวกเดียวกัน เช่น คนที่กราบไหว้พระพุทธรูปไม่ว่าอยู่ที่ส่วนไหนของโลกก็บอกได้ว่าเป็นชาวพุทธพิธีกรรมบางอย่างโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนนั้นจนทำให้เกิดเอกภาพขึ้นในสังคม
- ๓) พิธีกรรมเน้นจิตใจเป็นสำคัญ คือ มีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การทำให้เกิดผลทางจิตใจ ทำให้เกิดความสบายใจ และเหตุที่ทำให้เพราะมีความเชื่อว่าวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตมนุษย์เกิดจากอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น อยากให้ข้าวในนาได้ผลดีก็หวังว่าพระแม่โพสพจะช่วยบันดาลให้ได้ ดังหวัง หรือเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยซึ่งเชื่อว่าเป็นอำนาจของผีสามเทวดาก็หวังว่าอำนาจของพระพุทธรณ์ซึ่งเหนือกว่าผีสามเทวดาจะช่วยให้ปลอดภัยได้
- ๔) พิธีกรรมทางศาสนามีความสำคัญต่อศาสนามาก พิธีกรรมเสมือนเปลือกกระพี้ของต้นไม้ แก่นแท้ของศาสนาเปรียบเสมือนแก่นของต้นไม้ถ้าขาดพิธีกรรมอันเป็นเปลือกนอกศาสนาก็

<sup>๑๕</sup> เรไร ไพรวรรณ, *คติชนและภูมิปัญญาไทย*, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. ม.ป.ท. : ม.ป.ส., ๒๕๕๓.

<sup>๑๖</sup> สุเมธ เมธาวิตถกุล, *สังกัปปพิธีกรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑๑.

ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะพิธีกรรมเป็นด่านนอกที่ป้องกันศาสนาไว้และเป็นสื่อที่ชักนำคนเข้ามาหาแก่นแท้ของศาสนา

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า ความสำคัญของพิธีกรรม ทำให้เกิดผลทางจิตใจทำให้เกิดความสบายใจ พิธีกรรมยังเป็นเครื่องชี้ถึงความสามัคคีและความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เพราะสำหรับประเทศไทยคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ พิธีกรรมส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การไหว้พระสวดมนต์ การทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อและหลักการของพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น

### ๒.๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อและพิธีกรรม

ความเชื่อและพิธีกรรมมีความเป็นมาและเริ่มต้นอย่างไร ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ถ้าสังเกตให้ดีจะมีปรากฏให้พบเห็นในชีวิตประจำวันมากมาย ตั้งแต่เช้าตรู่เริ่มต้นวันใหม่ของการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแต่ละ ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมที่ได้ปฏิบัติกันอยู่นั้นเราท่านอาจทราบหรือไม่สามารถจะทราบได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ทำไมจึงต้องมีและจุดเริ่มต้นแหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิดใด แต่นักมานุษยวิทยาและนักสังคมศาสตร์ ท่านได้ให้ความสนใจ ศึกษา ค้นคว้าเพื่อหาเหตุผลสนับสนุนแนวคิดไว้หลายท่าน ขอนำมากล่าวอ้างเพียงท่านเดียว คือ อีแวน พรินซ์ทอล กล่าวถึงความเชื่อที่สามารถโยงใยไปถึงพิธีกรรมที่เกิดขึ้นไว้อย่างน่าสนใจว่า “มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติและปรากฏการณ์หลายอย่างเกิดขึ้น มีผลกระทบต่อชีวิตที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบหรืออธิบายได้ เป็นเหตุให้มนุษย์เกรงกลัวและเคารพธรรมชาติ เมื่อต้องการความปลอดภัยในชีวิตจึงเกิดการอ้อนวอนร้องขอ และการเซ่นสังเวยด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามแต่มนุษย์ในชุมชนนั้นๆ จะคิดค้น เมื่อประสบผลก็กลายเป็นความเชื่อ เป็นพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา”

ถ้าหากนำแนวคิดดังกล่าวมาพิจารณา ก็น่าจะเป็นความเป็นไปได้ดังตัวอย่างของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น เช่น ไฟแลบ ฟาโร่ง ฟาผ่า มีผลทำให้บ้านเรือน ต้นไม้หักโค่น ไม่สามารถหาคำตอบได้ นี่ก็เป็นอย่างหนึ่ง และอีกตัวอย่างหนึ่งคนในชุมชนเกิดล้มตายจำนวนมาก เขาไม่สามารถค้นหาคำตอบได้ ก็ต้องกล่าวโทษธรรมชาติ เกิดความเกรงกลัวธรรมชาติ กลัวในสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถค้นพบคำตอบ และก็มีอีกตัวอย่างอีกหลากหลาย เช่น ขณะที่ฝนตกมนุษย์เข้าไปอาศัยหลบฝนอยู่ใต้ต้นไม้ แต่ด้วยความบังเอิญต้นไม้ต้นสูงอยู่กลางที่โล่ง ในทางวิทยาศาสตร์ส่วนที่สูงของต้นไม้และความเปียกชื้นของพื้นดินก็เป็นสื่อไฟฟ้าอย่างดี เกิดฟ้าผ่าลงมาผู้ที่หลบอยู่ใต้ต้นไม้ถึงเสียชีวิต ผู้ไม่รู้ก็พยายามหาคำตอบโดยสร้างจินตนาการให้เกิดเป็นความเชื่อว่าเป็นเพราะต้นไม้ต้นนี้มีเทพเจ้าพิทักษ์รักษาบันดาลให้เกิดมีพลังอำนาจทำลายชีวิตมนุษย์ การที่มนุษย์ค้นหาคำตอบไม่ได้จึงต้องสร้างสิ่งหนึ่งขึ้นมาเพื่อต้องการให้ส่งผลทางด้านจิตใจ คือ ความเชื่อ โดยมีความเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นบันดาลให้เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ เมื่อเกิดการเกรงกลัวธรรมชาติ มนุษย์ก็ต้องมีการอ้อนวอนร้องขอ

ธรรมชาติ โดยการเซ็นส่วยธรรมชาติเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ร้องขอแล้วแต่จะสร้างจินตนาการขึ้นมา และกรรมวิธีเช่นส่วยประกอบารร้องขออันวนต่อธรรมชาติตามแต่ชุมชนหรือคนในสังคมนั้นจะ คำนึงกรรมวิธีขึ้นมา เพื่อใช้เป็นส่วยปลอมประโลมยึดเหนี่ยวทางจิตใจ นั่นก็คือพิธีกรรม<sup>๑๗</sup>

ถ้าหากได้พิจารณาวิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันอย่างละเอียดแล้ว จะมีปรากฏให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดว่า สังคมไทยแต่ละยุคสมัยนั้น ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีมีส่วนสัมพันธ์กันตลอดมา ดังปรากฏเป็นบทกลอน บทกวี และบทประพันธ์ที่บอกเล่า เรื่อง ถ่ายทอดสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมยุคนั้น ๆ ซึ่งเป็นบ่งชี้สนับสนุนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่คนในสังคม ได้ยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของสังคมไทยในอดีตซึ่งจะขอนำมาเล่าสู่กัน ฟัง โดยนำมาจาก “นิราศเดือน” บางตอนที่กล่าวถึงงานประเพณีไว้ ดังนี้

“...รำคะนึ่งถึงนุชสุตวิตก ถึงเดือนหกเช้าแล้วหนาเจ้าเอ๋ย  
เขาแต่งงานปลูกหอขอกันเขย เราจะเฉยอยู่ก็เห็นไม่เป็นการณ์  
เขาแรกนาแล้วมานักขัตฤกษ์ เอ็กเกริกโกนจุกทุกสถาน  
ที่กำดัดจัดแจงกันแต่งงาน มงคลการตามเล่ห์ประเพณี...”  
“...เมื่อถึงวันมีเทศน์มหาชาติ ได้เห็นนาฏนุชนางค์ยอสงสาร  
สัปบุษย์คั้คังฟังกุมาร ชั่ววาลแจ่มแจ้งด้วยแสงเทียน  
พี่ฟังธรรมเทศน์จบไม่พบน้อง เทียวเมียงมองเลี้ยวลัดวัดเวียน  
ไม่พบพัศตร์เยาวมาลย์ในการเปรียญ ก็วนเวียนมาบ้านรำคาญใจ...”

ที่นำมากล่าวอ้างนี้ ก็เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมนั้น มีมาช้านานโดยมี การยึดถือและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจากยุคสู่ยุค ในบางพิธีกรรมได้แปลงและเปลี่ยนกลายเป็น ประเพณีไปแล้ว จะมีส่วยที่แปลกแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะของท้องถิ่น เช่น ภาคกลางภาคใต้ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ ซึ่งในลักษณะของบางพิธีกรรมบางความเชื่อ และบางประเพณี อาจมีความเหมือนและคล้ายกัน ขั้นตอนปฏิบัติบางขั้นตอนเหมือนกันบางขั้นตอนก็ ไม่เหมือนกัน แต่ที่ต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจนก็คือ ภาษาที่ใช้เรียก พิธีกรรม ความเชื่อประเพณีของแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น ดังเช่น ภาษาที่เรียกเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ ภาคกลาง เรียกเทศน์มหาชาติ ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ งานทำบุญพระเวส โดยเฉพาะภาษาถิ่น จังหวัดร้อยเอ็ดเรียกชื่อว่า ทำบุญพระ เวส ทั้งสองงานเป็นเดียวกัน คือ งานทำบุญพระเวสสันดร หรือการเทศน์มหาชาตินั่นเอง ต่างกัน เฉพาะภาษาเรียกตามลักษณะของท้องถิ่น<sup>๑๘</sup>

<sup>๑๗</sup> กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พิธีกรรมและประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุม สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔-๕.

<sup>๑๘</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐-๑๑



## ๒.๒ ความเชื่อที่มีต่อการบูชาพุทธเจดีย์

จากแนวคิดและคติความเชื่อที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปเจดีย์ทั้งหมดดังกล่าวมานี้ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า การบูชาพุทธเจดีย์ในฐานะเป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้านั้น พระพุทธศาสนาแนวจารีตถือเป็นเรื่องสำคัญเพราะมีความเชื่อถือว่าสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปทุกอย่างมีฐานะเทียบเท่าพระพุทธรูป การแสดงความเคารพนับถือสิ่งเหล่านั้นเท่ากับการได้แสดงออกต่อพระพุทธรูป ในทางกลับกันการประพฤติในทางเหยียดหยาม ไม่เคารพ ก็มีผลเช่นเดียวกับการปฏิบัติกับพระพุทธรูปเช่นกันดังที่ในคัมภีร์อรรถกถา ได้อธิบายไว้ว่า

เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว คนเหล่าใดทำลายพระพุทธรูปเจดีย์ ตัดต้นโพธิ์ (ด้วยเหตุอันไม่สมควร) เหยียบย่ำพระธาตุ กรรมนั้นเป็นกรรมหนักเช่นเดียวกับอนันตริยกรรม แม้ในฝ่ายบุญก็มีเหมือนดังปรณิบัติพระสรีระพระพุทธรูปเจ้านั้น<sup>๑๙</sup> แนวคิดและความเชื่อเช่นนี้จึงมีลักษณะที่ชัดเจนว่าแตกต่างจากกลุ่มแนวคิดประชาานิยมที่จะได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ฉะนั้นการบูชาพุทธเจดีย์ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเคารพต่อองค์สรีระของพุทธองค์โดยมีความเชื่อที่สำคัญที่มีต่อการบูชาผู้วิจิตรจึงขอนำเสนอคติความเชื่อที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปเจดีย์ ดังนี้

### ๒.๒.๑ ความเชื่อที่แสดงออกถึงการระลึกถึงพระพุทธรูป

ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การระลึกถึงพระพุทธรูป เรียกว่า “พุทธานุสสติ” การได้บูชาพุทธเจดีย์ก่อให้เกิดความระลึกถึงพระพุทธรูป โดยเฉพาะการระลึกถึงพระพุทธรูปคุณและพระพุทธรูปจริยวัตรที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติ ซึ่งในความเป็นมาของการสร้างพุทธเจดีย์ก็จะเห็นได้ว่า ในยุคแรกของการสร้างพุทธเจดีย์ก็เพราะระลึกถึงพระคุณของพระพุทธรูป และการสร้างพุทธเจดีย์ขึ้นมาทำให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาในรูปธรรม ซึ่งบุคคลสามัญทั่วไปสามารถมองเห็นได้ง่ายข้อนี้ถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้ได้ เพราะก่อให้เกิดจิตใจที่ดีงาม สงบ อ่อนน้อม อ่อนโยน และความกตัญญูตเวทีตา เป็นต้น

<sup>๑๙</sup> อภ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๒๐.

### ๒.๒.๒ ความเชื่อที่แสดงออกถึงการบูชาบุคคลที่ควรบูชา

ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า<sup>๒๐</sup> พระองค์ตรัสว่า “คนไม่มีที่เคารพไม่มีที่ยำเกรงอยู่เป็นทุกข์”<sup>๒๑</sup> การแสดงความเคารพต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพจึงถือเป็นแนวทางที่ทำให้อยู่เป็นสุขหรือเป็นมงคลได้ ในเมื่อพุทธเจดีย์เป็นสิ่งสื่อถึงพระพุทธเจ้า แม้พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แต่การแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าก็ยังเป็นสิ่งดีงามที่ควรปฏิบัติ เพราะถือเป็น การปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “การวชิรธรรม” อันเป็นหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการด้วย โดยเฉพาะการบูชาพระพุทธเจ้า<sup>๒๒</sup> คือ การปฏิบัติธรรมข้อที่ว่า “พุทธคารวตา” หรือ “สัตถุคารวตา” ซึ่งอยู่ในหลักการวชิรธรรมข้อแรกในบรรดาการวชิรธรรม ๖ ข้อ<sup>๒๓</sup> นอกจากนี้ ยังจัดอยู่ในลักษณะของการปฏิบัติตามหลักมงคลข้อที่ว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาด้วย จุดมุ่งหมายของการบูชาพุทธเจดีย์ในข้อนี้ จึงเป็นความมุ่งหมายที่ก่อให้เกิดคุณค่าแท้ คือ ความสุขใจ ความสงบใจและสร้างเสริมคุณธรรมภายในบุคคลนั่นเอง

### ๒.๒.๓ ความเชื่อที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ

การบูชาพุทธเจดีย์จึงเป็นวัฒนธรรมอันดีของชาวพุทธซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นการปฏิบัติตามแบบอย่างที่ว่าพุทธบริษัทในอดีตครั้งพุทธกาลปฏิบัติกันเกี่ยวกับการบูชาวัตถุที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เช่น ต้นโพธิ์และสังฆะนิยสถาน เป็นต้น ข้อนี้จึงถือเป็นจุดมุ่งหมายที่มีคุณค่าแท้ แต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นคุณค่าในขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะต้องพัฒนาไปสู่ขั้นสูงต่อไปซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า ศาสนาเป็นผลิตผลของสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ แม้สัญลักษณ์ทางศาสนาก็เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม การบูชาพุทธเจดีย์จึงเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนา หากจะกล่าวง่าย ๆ ก็คือ การแสดงออกถึงความเป็นชาวพุทธที่ต้องมีความเคารพในสัญลักษณ์สำคัญ คือ พุทธเจดีย์อันเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า วัฒนธรรมทางศาสนานี้ ถือเป็นสิ่งสำคัญและมีส่วนช่วยให้ศาสนามีความเข้มแข็งด้วย การเป็นวัฒนธรรมอย่างนี้ ก็เป็นโอกาสให้เด็กหรือลูกหลานสามารถเข้าใจศาสนาได้มากขึ้น

<sup>๒๐</sup> อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/ ๒๑/๒๕-๒๖.

<sup>๒๑</sup> นวม สวงนทรัพย์, สังคมวิทยาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๘.

### ๒.๒.๔ ความเชื่อที่แสดงออกถึงการนำพุทธคุณและพุทธธรรมมาพัฒนาตนเอง

การพัฒนาตน ถือเป็นเป้าหมายสำคัญอย่างหนึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะเมื่อพัฒนาตนดีแล้ว ย่อมสามารถพึ่งตนเองได้ และการมีตนเองเป็นที่พึ่งโดยที่พัฒนาตนดีแล้วนี้ ถือว่าเป็นที่พึ่งที่หาได้ยากยิ่ง<sup>๒๒</sup> หลักในการพัฒนาตนอย่างหนึ่งก็คือ การมีแบบอย่างที่ดีและเลือกปฏิบัติตามแนวทางผู้เป็นแบบอย่างนั้นและพระพุทธเจ้า ได้ชื่อว่าเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุด เพราะทรงเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ทุกประการ พระพุทธคุณและพระพุทธรูปยวดีของพระองค์ จึงเป็นหลักในการดำเนินชีวิตหรือหลักในการพัฒนาตนเองได้ ดังที่ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาบางท่านได้แสดงทัศนะไว้ว่า “การบูชาพระพุทธเจ้าต้องนึกถึงพุทธคุณ เราจะทำอะไรก็ควรนึกถึงพระพุทธเจ้าว่าท่านทำอย่างนี้ สอนอย่างนี้หรือเปล่า แล้วน้อมนำเอาพุทธคุณมาใช้ในชีวิตของเรา” พระพุทธคุณที่ปรากฏได้ชัดในการบูชาพุทธเจดีย์ โดยเฉพาะด้วยวิธีการสวดมนต์นั้นได้แก่ พระพุทธคุณที่อยู่ในบทบูชาพระพุทธเจ้าที่ว่า “นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ”

นะโม คือ ขอนอบน้อม

ตัสสะ แปลว่า พระองค์นั้น

ภะคะวะโต คือ ทรงเป็นผู้จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ คำนี้สื่อถึง “พระมหากรุณาธิคุณ”

อะระหะโต คือ ทรงเป็นพระอรหันต์หมดจดจากกิเลสทั้งปวง คำนี้สื่อถึง “พระบริสุทธิคุณ และสัมมาสัมพุทธัสสะ” คำนี้สื่อถึง “พระปัญญาธิคุณ”

ดังนั้น พระพุทธคุณทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นคุณธรรมที่สามารถนำไปเป็นเครื่องพัฒนาตนได้ หากปฏิบัติด้วยความเข้าใจและมีจุดหมายอย่างนี้

### ๒.๒.๕ ความเชื่อที่แสดงออกถึงการลดทอนกิเลส

อันที่จริงจุดหมายข้อนี้ ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่จิตสงบและเกิดสติปัญญา เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เมื่อจิตสงบและมีสติปัญญา ทิฐิมานะและกิเลสอื่น ๆ ก็ย่อมลดลงและหายไป แต่ความสงบและสติปัญญา ก็กับการลดทอนกิเลสและกิเลสอื่น ๆ นั้น มีนัยแตกต่างกัน กล่าวคือ การได้สมาธิและสติปัญญา ถือว่า ได้เครื่องมือในการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพ เป็นการได้พอกพูนคุณธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติที่ดีงาม ส่วนการลดทอนกิเลสและกิเลสอื่น เป็นภาวะที่ติงามของจิตใจ เป็นประสิทธิผลที่เกิดขึ้น เป็นตัวเป้าหมายของการบูชาโดยตรง ไม่ใช่เครื่องมือในการสร้างสรรค์คุณค่าอื่นๆ เหมือนอย่างสมาธิและปัญญา การบูชาพุทธเจดีย์แล้ว ทิฐิมานะและกิเลสของตนลดลงเสียได้ จึงเป็นจุดหมายที่เป็นคุณค่าแท้อย่างชัดเจน

<sup>๒๒</sup> พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๒๖.

## ๒.๓ พิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์

จากการศึกษาทำให้ทราบว่ากระบวนการทางความเชื่อเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อการเกิดพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ มากมายนั้นอาจหมายความว่าความเชื่อเป็นต้นเหตุแห่งการเกิดพิธีกรรมการบูชาสิ่งที่ตนเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนในประเด็นดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเด็นที่สำคัญ ประกอบไปด้วย แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ และรูปแบบสำคัญที่มีต่อพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์

### ๒.๓.๑ แนวคิดสำคัญที่มีต่อพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์

ในสังคมชาวพุทธเมื่อกล่าวถึงคำว่า “พิธีกรรม” เราจะนึกถึงขั้นตอนในการประกอบพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเกิดจากความเชื่อของชาวพุทธ ซึ่งพิธีกรรมในความหมายแล้วก็คือการบูชานั้นเอง ซึ่งชาวพุทธบางส่วนอาจจะเข้าใจกันว่า คำว่า “บูชา” อาจจะหมายถึงการนำเอาดอกไม้ ธูป เทียน ไปสักการะหรือบูชาสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนเคารพนับถือ โดยไม่ได้สนใจความหมายและให้ความสำคัญในเชิงวิชาการเท่าใดนัก ทั้งที่เนื้อหาสาระของการบูชามีความสำคัญต่อการปฏิบัติตนของชาวพุทธอย่างยิ่งในการแสดงออกถึงความเป็นพุทธศาสนิกชนรวมถึงศรัทธาความเชื่อซึ่งจะต้องปฏิบัติตามครรลองของพระพุทธศาสนา และที่สำคัญการบูชาก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางความเชื่อที่มีอิทธิพลสำคัญในทางพระพุทธศาสนาด้วย ดังเช่นที่ปรากฏในมงคลสูตรนั่นเอง เพราะฉะนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหามากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจะได้กล่าวถึง บริบทสำคัญเกี่ยวกับการบูชา ดังนี้

#### ๒.๓.๑.๑ บริบทสำคัญเกี่ยวกับการบูชา

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์ ตำราและเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ทำให้ทราบความหมายของการบูชา ซึ่งอาจจำแนกเป็นความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและความหมายตามทัศนะทั่วไป ดังต่อไปนี้

### ๑) ความหมายของการบูชาในพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎก มีการกล่าวถึงการบูชาหลายลักษณะ โดยเฉพาะการบูชาที่มีมาก่อน คำสอนเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา เช่น การบูชาไฟ ด้วยการทำพิธีเบิกแว่นเวียนเทียน ทำพิธีชั้ด แกลบ ชั้ดรำ เติมน้ำมัน เติมนมเพื่อบูชาไฟ<sup>๒๓</sup> และการบูชาด้วย ซึ่งเป็นการเซ่นสรวงเทพเจ้าด้วยการ ฆ่าสัตว์ต่าง ๆ<sup>๒๔</sup> ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการบูชาเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล และเป็นกริยาที่แสดงถึงความเคารพ นบถ ถ้อยคำที่ตนเชื่อถือ โดยเอาวัตถุมาเป็นเครื่องบูชา ส่วนใน พระพุทธศาสนานั้น ความหมายที่แท้ของคำว่า “บูชา” อาจพิจารณาได้จากคำที่เป็นโวพจน์กันดัง ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง อาทิ ความตอนหนึ่งในมหาปริณิพพานสูตร ว่า

พวกเจ้ามัลละเมืองกุสินารา ทรงถือเอาของหอมมาลัยและเครื่องดนตรีทั้งปวงกับผ้า ๕๐๐ คู่ เสด็จเข้าไปยังศาลวันอันเป็นที่แะพักแห่งพวกเจ้ามัลละ และเสด็จเข้าไปถึงพระสรีระพระผู้มี พระภาค ครั้นเข้าไปถึงแล้ว สักการะ เคารพ นบถ บูชา พระสรีระ พระผู้มีพระภาค ด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคม มาลัยและของหอม ดาดพาดาน ผ้า ตกแต่ง โรงมณฑล ยังวันนั้นให้ล่วงไปด้วย ประการณะนี้<sup>๒๕</sup>

ข้อความตอนนี้กล่าวได้ว่า การบูชาเป็นการแสดงออกถึงความเคารพนบถด้วยการแสดงออกทางกาย เช่น การถวายสักการะโดยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และการถวาย สักการะด้วยวัตถุต่าง ๆ

อีกตัวอย่างหนึ่ง ดังเช่นที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก ความว่า

ครั้งนั้น อุบาสกอุบาสิกาชาวพระนครโกสัมพีได้หารือกันดังนี้ว่า “พระคุณเจ้า เหล่า ภิกษุชาวพระนครโกสัมพีนี้ ทำความพินาศใหญ่โตให้เรา เราพระผู้มีพระภาคถูกท่านเหล่านั้นรบกวนจึง เสด็จหนีไปเสีย เอาละ พวกเราไม่ต้องกลัวว่า ไม่ต้องถูกรับ ไม่ต้องทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ไม่ ต้องทำสักการะ ไม่ต้องเคารพ ไม่ต้องนบถ ไม่ต้องบูชาซึ่งพระคุณเจ้าเหล่าภิกษุชาวพระนครโกสัมพี แม้เข้ามาบิณฑบาต ก็ไม่ต้องถวายบิณฑบาต”<sup>๒๖</sup>

ข้อความตอนนี้ แสดงให้เห็นลักษณะของการบูชาที่เป็นเรื่องของการแสดงออกถึง ความเคารพนบถและสักการะ โดยการกราบไหว้ ให้เกียรติ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความอ่อน น้อมถ่อมตนต่อบุคคลผู้ควรเคารพนับถือ

<sup>๒๓</sup> ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙/๑๑.

<sup>๒๔</sup> ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐/๙.

<sup>๒๕</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๒/๑๘๔.

<sup>๒๖</sup> วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๑/๓๔๓.

นอกจากนี้ยังมีบางตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า “การบูชา” เป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมด้วยความเคารพนับถืออย่างจริงใจ เช่น ความตอนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการรับศีรธรรม ๘ ประการของพระนางปชาบดี ว่า

“ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรมแก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต”<sup>๒๗</sup>

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ มีข้อที่พึงสังเกต คือ เมื่อกล่าวถึงการบูชา มักมีคำว่า “สักการะ เคารพ นับถือ” ปรากฏพร้อมกับคำว่า “บูชา” เสมอ ๆ ซึ่งในพระไตรปิฎก มีปรากฏคำลักษณะเป็นชุดคำเช่นนี้มากมาย ทำให้สามารถเข้าใจความหมายของการบูชาได้ชัดเจนขึ้น เพราะคำเหล่านี้เป็นเสมือนคำไวพจน์ของคำว่า “บูชา” ก็ว่าได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ อาจจะสรุปได้ว่า การบูชา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงความเคารพนับถือหรือสักการะบุคคลผู้ทรงคุณธรรม เช่น พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ และพระธรรมวินัยอันเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าต่อชีวิตนั่นเอง

## ๒) ความหมายของการบูชาตามทัศนะทั่วไป

ความหมายตามทัศนะโดยทั่วไปในที่นี้มุ่งหมายถึงความหมายตามทัศนะของผู้รู้หรือนักวิชาการศาสนา ที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบูชาไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมมานำเสนอไว้พอเป็นแนวทางให้เห็นความหมายตามทัศนะของท่านนั้น ๆ ดังนี้

**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒** ได้ให้ความหมายไว้ว่า “บูชา หมายถึง การแสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่นับถือด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ, การยกย่องเทิดทูนด้วยความนับถือ หรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้ บูชาฝีมือ”<sup>๒๘</sup>

จากความหมายตามคำนิยามของราชบัณฑิตยสถานนี้ ความหมายของการบูชา อาจแบ่งออกเป็น ๒ นัย ได้แก่

๑) การสักการะด้วยวัตถุอันเป็นเครื่องสักการะบูชาด้วยความเคารพนับถือในบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ

๒) การยกย่องหรือเลื่อมใสในคุณความดีของบุคคลด้วยความเคารพนับถือ

นอกจากนี้ ยังมีทัศนะของผู้รู้ทรงคุณวุฒิหรือนักวิชาการอื่น ๆ อีกดังนี้

<sup>๒๗</sup> วิ.จุ. (ไทย) ๗/๕๑๖/๓๒๓.

<sup>๒๘</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๖๓๔.

**สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช** ได้ทรงนิยามศัพท์คำว่า “บูชา” ไว้มีความหมายว่า “การยกย่องเชิดชู เช่นไหว้ กราบหรือการแสดงความนับถืออย่างอื่น คือ ลูกขึ้นยืน ต้อนรับ ให้ที่นั่งที่สมควร หลีกทางให้เดิน ตลอดถึงให้สิ่งของหรือรับใช้ด้วยความเคารพนับถือ”<sup>๒๙</sup>

**สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส** ให้ความหมายคำว่า “บูชา” ว่า หมายถึง “การแสดงความเคารพ ความนับถือ ชื่อว่าบูชา แบ่งออกเป็น ๒ คือ อามิสบูชาและปฏิบัติบูชา”<sup>๓๐</sup>

**พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)** ให้ความหมายคำว่า “บูชา” หมายถึง “การให้ด้วยความนับถือ แสดงความเคารพเทิดทูน”<sup>๓๑</sup>

**ดนัย ไชยโยธา** ให้ความหมายไว้ว่า “บูชา หมายถึง การแสดงความเคารพยกย่องเชิดชู เลื่อมใสบุคคล ผู้มีคุณความดี มีคุณธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจและจริงใจเรียกว่า บูชา”<sup>๓๒</sup>

**เกษม บุญศรี** ให้ความหมายคำว่า “บูชา” หมายถึง “การสักการะเคารพนับถือ การสนองคุณ”<sup>๓๓</sup>

**เทพพร มั่งธานี** ให้ความหมายคำว่า “บูชา” ว่า หมายถึง “การทำด้วยความจริงใจด้วยความเลื่อมใสในความรู้ความสามารถและคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้น ๆ”<sup>๓๔</sup>

จากความหมายของ คำว่า “บูชา” ดังกล่าวนี้อาจสรุปได้ว่า การบูชาเป็นการแสดงความเคารพ ความนับถือ สักการะ ความเชื่อความยำเกรง ความจงรักภักดี ซึ่งเป็นการแสดงออกทางกาย และวาจาด้วยความบริสุทธิ์ใจ ที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งที่ตัวเองเคารพนับถือ ด้วยความสำนึกและเทิดทูน ด้วยความนอบน้อมและด้วยการให้

เมื่อพิจารณาจากความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและความหมายตามทัศนะทั่วไปร่วมกันแล้ว พบว่า ความหมายของการบูชาในพระไตรปิฎกมีเนื้อหาที่กว้างกว่า ความหมายตามทัศนะทั่วไป โดยข้อสังเกตที่เห็นได้ชัดได้แก่ ความหมายของการบูชาในพระไตรปิฎกนั้นมีการหมายรวมถึงการปฏิบัติตามธรรมะหรือพระธรรมวินัยด้วยความตระหนักถึงคุณค่าแห่งธรรมะนั้น ๆ และ

<sup>๒๙</sup> สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี), **มงคลในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖ – ๒๗.

<sup>๓๐</sup> สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖๗ – ๒๖๘.

<sup>๓๑</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔๐.

<sup>๓๒</sup> ดนัย ไชยโยธา, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๕.

<sup>๓๓</sup> เกษม บุญศรี, **พุทธมงคล เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: ครุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๖๘.

<sup>๓๔</sup> เทพพร มั่งธานี, **มงคล ๓๘ ประการ**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

เทิดทูนธรรมะนั้นๆ อย่างสูงส่งด้วย ส่วนจุดร่วมกันของความหมายทั้งสองที่มาก็คือ การบูชาเป็นเรื่องของการแสดงออกถึงความเคารพนับถือในบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพนับถือนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมทางคติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องราวการบูชานั้นมีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลและก่อนยุคพระเวทซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์อินเดียเกิดขึ้นในอินเดีย โดยที่แนวความคิดในยุคนั้นมีลักษณะเป็นวิญญาณนิยม (Animism) ถือว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์อยู่ในสิ่งที่ตนนับถือ มนุษย์จึงต้องบูชา เช่นสรวงเพื่อเอาอกเอาใจไม่ให้วิญญาณบันดาลโทษหรือภัยพิบัติแก่ตนซึ่งต่อมาวิญญาณก็ได้รับยกย่องเป็นเทพเจ้า<sup>๓๕</sup> และแนวความคิดแบบวิญญาณนิยมก็ได้พัฒนาไปเป็นพหุเทวนิยม (Polytheism) หมายถึง ความเชื่อที่มีเทพเจ้าหลายองค์ ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นของยุคพระเวทและเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้น<sup>๓๖</sup> จากนั้นการบูชาเทพเจ้าก็พัฒนาเป็นระเบียบพิธีมากขึ้นและถูกเผยแพร่ไปสู่ชนชาติต่าง ๆ ด้วยโดยเฉพาะชนชาติไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลทางศาสนาจากอินเดียตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญขึ้นท่ามกลางวิถีปฏิบัติตามแนวของวิญญาณนิยม นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิวัติแนวทางปฏิบัติดั้งเดิมเสียหลายประการ ดังเช่นเรื่องการบูชาเทพเจ้าด้วยการฆ่าสัตว์เช่นสรวงสังเวยหรือการบูชายัญ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอย่างเด็ดขาด ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

“พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าการเชื่อในอำนาจลบล้างของเทพเจ้าทั้งหลายที่แสดงออก ด้วยการอ้อนวอนบูชายัญนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้อง พระองค์จึงได้สอนชาวอินเดียใหม่ว่า ท่านทั้งหลายจงดูซิ ในธรรมชาตินั้นมีความจริงอยู่ ความจริงนี้ก็คือกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ การที่ผลเกิดจากเหตุ เหตุทำให้เกิดผล สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน อย่าไปมัวมองดูว่าเป็นฤทธิ์ลบล้างของเทพเจ้า ความเป็นจริงที่สิ่งทั้งหลายต่างหากที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นเราเรียกว่าธรรม”<sup>๓๗</sup>

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับธรรมเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง แม้ในเรื่องการบูชาที่จากเดิมมีการบูชาเทพกันนั้น พระองค์ก็ทรงเน้นให้บูชาธรรมและบุคคลผู้มีคุณธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งพระองค์เองก็ทรงบูชาสักการะหรือเคารพธรรมดังข้อความที่ปรากฏในปฐมอุรุเวลาสูตร ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อครั้งแรกของการตรัสรู้ เราพักอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ แทบฝั่งแม่น้ำเนรัญชราตำบลอุรุเวลา เมื่อเราเฝ้าอยู่ในที่สงัด เกิดปริวิตกขึ้นว่า คนไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำ

<sup>๓๕</sup> สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓.

<sup>๓๖</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

<sup>๓๗</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สถานการณ์พุทธศาสนา: กระแสสายศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๔.



เกรงอยู่เป็นทุกข์ เราจะพึงสักการะ เคารพ พึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์ผู้ใด อยู่เล่าหนอ เราตรองเห็นว่า เราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงสมณะหรือพราหมณ์อื่นอยู่ ก็เพื่อทำสัลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ของเราที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ ก็แต่เราไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติยิ่งกว่าตนในโลกทั้งเทวโลก ทั้งมารโลก ทั้งพรหมโลก ในหมู่มสัตว์ทั้งเทวดา มนุษย์ ทั้งสมณพราหมณ์ ซึ่งเราจะพึงสักการะเคารพพึ่งพิงอยู่ได้ดังนี้แล้ว เราตกลงใจว่า อย่ากระนั้นเลย ธรรมใดที่เราตรัสรู้นี้ เราพึงสักการะเคารพพึ่งพิงธรรมนั้นอยู่เถิด”<sup>๓๘</sup>

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงพระพุทธจริยวัตรที่เป็นแบบอย่างได้อย่างชัดเจนว่า คติความเชื่อหรือหลักการสำคัญเรื่องการเคารพสักการะหรือบูชาในทางพระพุทธศาสนานั้นถือเรื่อง ธรรมเป็นสำคัญ แต่มิได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาปฏิเสธการเคารพบูชาบุคคล การเคารพบูชา บุคคลก็เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาส่งเสริมเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน และทั้งยังสอนให้ตระหนักว่า “การอยู่ อย่างไม่มีความเคารพยำเกรงกันนั้นเป็นทุกข์” ดังพระพุทธพจน์ข้างต้นเป็นตัวอย่าง เพียงแต่ว่าการ บูชาบุคคลนั้น ต้องคำนึงถึงธรรมะของบุคคลเป็นหลัก ดังเช่นในตอนท้ายของปฐมอุรวาสสูตรนี้ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ได้ปฏิเสธการเคารพบูชาบุคคล ดังที่ตรัสว่า “แม้ พระองค์จะเคารพสักการะธรรมอยู่ แต่เมื่อสงฆ์ถึงพร้อมด้วยความเป็นใหญ่เมื่อไร พระองค์ก็ทรงให้ ความเคารพสงฆ์ด้วย”<sup>๓๙</sup>

อย่างไรก็ตาม โดยนัยสำคัญนี้ สงฆ์ คือ สัญลักษณ์หรือรูปแบบของบุคคลผู้มีธรรม ในทางพระพุทธศาสนา ผู้เป็นที่ตั้งแห่งความเคารพสักการะนั้นเอง ซึ่งนอกจากสงฆ์แล้ว บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลายก็เป็นบุคคลที่เรียกว่า “ปุชนียบุคคล” หรือบุคคลที่ควรบูชา เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม สำหรับในส่วนลักษณะของการบูชานั้นตามหลักพระพุทธศาสนา สามารถกระทำได้ด้วยการแสดงออกซึ่งสิ่งที่ดีงาม เช่น การกราบไหว้ ลูกรับ ให้การยกย่อง นอบน้อม ตลอดจนการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ โดยจำแนกการบูชาออกเป็น ๒ ประเภท<sup>๔๐</sup> ได้แก่

### ๒.๓.๑.๒ ประเภทของพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์

ในพระพุทธศาสนาจำแนกการบูชาออกเป็น ๒ อย่าง<sup>๔๑</sup> คือ

(๑) อามิสบูชา การบูชาด้วยสิ่งของ ได้แก่ การบูชาด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้ ธูป

<sup>๓๘</sup> อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑/๒๕-๒๖.

<sup>๓๙</sup> อก.จตุ. (ไทย) ๒๑/๒๑/๒๕-๒๖.

<sup>๔๐</sup> อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๐๑/๑๑๗.

<sup>๔๑</sup> อก.ทุก. (บาลี) ๒๐/๑๕๗/๑๙๑-๑๙๓., อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๕๗/๑๒๔.

เทียน ของหอมและปัจจัย ๔ เป็นต้น แต่ในอรรถกถาทำนายหมายเอาการทำการสักการะเคารพนบ และการไหว้ด้วย สำหรับการบูชาเจดีย์ อาจทำได้หลายวิธี เช่น การบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน การบูชาด้วยการประดับธงทิว ธงแผ่นผ้า และการตามประทีปโคมไฟ

**(๒) ปฏิบัติบูชา** การบูชาด้วยการปฏิบัติ<sup>๔๒</sup> ได้แก่ การสมาทานศีล การเจริญจิตภาวนา หรือการทำความดีด้วยการปฏิบัติธรรมปวารณบุคคลผู้มีคุณธรรมสูงส่งมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น สำหรับการบูชาพระเจดีย์ด้วยการปฏิบัตินั้นทำได้ด้วยการเดินทางไปนั่งที่ลานเจดีย์หรือที่ใกล้เคียงมองเห็นเจดีย์แล้วผินหน้าไปทางเจดีย์ แล้วก้มกราบระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยเจริญกรรมฐานมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ก็จะทำให้จิตใจสงบเป็นสมาธิและสามารถบรรลุธรรมได้ตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ดังนั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นเป้าหมายของการบูชาที่มีอยู่กับการได้ประกอบกุศลกรรม หรือการสร้างเสริมคุณธรรมในตนเองเป็นสำคัญ มิใช่การอ้อนวอนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งปรารถนาต่าง ๆ เพราะการจะได้มาซึ่งสิ่งปรารถนานั้นก็ขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติ คือ กฎแห่งกรรมนั่นเอง การสรรเสริญเทพเจ้า การอ้อนวอนร้องขอให้ลดบันดาลจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถช่วยได้หากไม่ได้ปฏิบัติตนสอดคล้องกับเป้าหมายที่ปรารถนาหรือไม่สร้างเหตุให้สมกับผลที่ต้องการ เพราะฉะนั้นทัศนะดังกล่าวนี้มีกรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ซึ่งเป็นที่เลื่องลือว่าสามารถปลุกชีวิตที่ตายไปแล้วให้ฟื้นคืนชีพได้และสามารถชักจูงวิญญาณของสัตว์ที่ตายแล้วให้สู่สรวงสวรรค์ได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนว่า

“บุคคลผู้ประกอบกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการไม่สามารถขึ้นสวรรค์ได้ และไม่สามารถช่วยให้ขึ้นสวรรค์ได้ด้วยการสวดอ้อนวอนสรรเสริญคุณเทพเจ้าเพื่อขออำนาจลดบันดาล เปรียบเหมือนหินที่จมน้ำ ไม่สามารถลอยขึ้นเหนือน้ำได้ด้วยเหตุแห่งการสวดอ้อนวอน ในทางกลับกันผู้ประกอบกุศลกรรมบถเท่านั้นที่สามารถขึ้นสวรรค์ได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการสวดอ้อนวอน เปรียบเหมือนเนยใสหรือน้ำมันที่ถูกเทลงในน้ำ ย่อมสามารถลอยขึ้นเหนือน้ำได้เอง”<sup>๔๓</sup> การจะได้ดีมีสุข หรือมีภพหน้าที่ดีจึงเป็นเรื่องของกรรมคือการกระทำเป็นสำคัญไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การสวดอ้อนวอนร้องขอแต่อย่างใด

จากหลักการข้างต้นนี้ สามารถสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ที่มุ่งปลดปล่อยบุคคลจากการพึ่งพาอำนาจภายนอกเป็นการพึ่งตนเอง โดยมีหลักธรรมเป็นเครื่องฝึกฝนพัฒนาตนให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และเมื่อกล่าวเชื่อมโยงถึงหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาจึงสามารถสรุปได้ว่า หลักการบูชาในพระพุทธศาสนานั้นมีความเป็นพิเศษในตัวเอง ไม่เหมือนกับลัทธิ

<sup>๔๒</sup> มงคลตถ. (บาลี) ๑/๕๗/๕๔, มงคลตถ., (ไทย) ๑/๕๗/๘๐.

<sup>๔๓</sup> ส.ส. (ไทย) ๑๘/๕๙๙-๖๐๐/๓๘๕-๓๘๖.

อื่นๆ เพราะเป็นการแสดงออกถึงธรรมในตัวบุคคลเพื่อเคารพต่อธรรมที่มีในบุคคลอื่นเป็นสำคัญ แก่นของการบูชาในพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของธรรมไปโดยปริยาย เพราะทั้งบุคคลที่บูชา บุคคลที่ถูกบูชา และพฤติกรรมที่แสดงออก รวมทั้งเป้าหมายของการบูชาล้วนมีธรรมเป็นหลักใหญ่ การบูชาตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้าในฐานะผู้บันดาลความสุขให้เลย

อย่างไรก็ตาม หลักการที่กล่าวมานี้ เป็นหลักการที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การปฏิบัติตนเกี่ยวกับการบูชาในสังคมพระพุทธศาสนานั้น หาได้เป็นไปตามที่กล่าวมาทั้งหมด เพราะหากพิจารณาโดยสภาพความเป็นจริงในทางสังคมแล้วโดยเฉพาะสังคมไทยซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสังคมแห่งพระพุทธศาสนา ก็ยังสะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดแบบวิญญูณนิยมที่กล่าวในตอนต้นยังปรากฏอยู่ในสังคมพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนและแพร่หลาย วิธีการปฏิบัติในการบูชาสิ่งต่าง ๆ ของชาวพุทธดูเหมือนจะไม่ได้ให้ความสำคัญที่ธรรมหรือมีเป้าหมายที่ธรรมเหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนตามนัยในพระไตรปิฎก ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และเวทมนต์คาถายังคงมีปรากฏในสังคมไทยมากมาย การเชื่อในอำนาจเครื่องรางของขลังและอำนาจของเทพเจ้า พระภูมิเจ้าที่ต่างๆ จนเกิดเป็นพิธีกรรม เช่น การปลุกเสกพระเครื่อง การบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่และการบวงสรวงเทพเจ้า ตลอดจนการบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นสิ่งชาวพุทธในสังคมไทยกระทำกันอยู่โดยไม่ได้มีความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งที่ผิด แม้จะมีบางคนบางกลุ่มจะตำหนิว่าเป็นเรื่องมงายก็ตาม แต่คนส่วนมากก็ยังคงปฏิบัติตามความเชื่อของตนอยู่ เพราะฉะนั้นเมื่อสถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยเกิดความขัดแย้งกันในการปฏิบัติระหว่างกลุ่มบุคคลสองกลุ่ม คือกลุ่มหนึ่งถือตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก ยึดธรรมเป็นเรื่องสำคัญ มีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาตนสู่พระนิพพานหรือการพ้นทุกข์ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งถือตามลัทธิประเพณีและค่านิยมดั้งเดิม ผสมผสานกับวิธีปฏิบัติของพระพุทธศาสนาบางส่วน แต่ก็โอนเอียงไปทางวิญญูณนิยมและไสยศาสตร์เสียมากกว่า ดังที่การนับถือบูชาพระพุทธเจ้าก็มีลักษณะยกย่องพระพุทธเจ้าในฐานะเทพที่มีอำนาจดลบันดาล เป็นต้น ตลอดจนความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตซึ่งควบคู่ไปกับเรื่องกฎแห่งกรรม แต่จะหนักไปในทางความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตโดยมีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมแต่เพียงผิวเผิน บางคนนึกถึงเรื่องกฎแห่งกรรมเพียงเมื่อตนประสบกับความทุกข์หรือเคราะห์ต่าง ๆ แล้วใช้ปลงใจว่าคงเป็นเพราะเคยทำกรรมมาอย่างนี้ ก็ต้องรับกรรมอย่างนี้ กรรมจึงดูเหมือนเป็นเรื่องไม่ดีที่บุคคลได้รับไป ความเข้าใจเรื่องกรรมจึงเป็นปัญหาอย่างหนึ่งในสังคมไทยเช่นกัน นอกจากนี้แม้แต่เรื่องที่เป็นพระพุทธศาสนาโดยตรงก็ยังมีการผสมผสานกันระหว่างฝ่ายอาจารีวาทและเถรวาท<sup>๔๔</sup> ฉะนั้น เป้าหมายของการปฏิบัติตามลักษณะความเชื่อที่ว่ามีมานี้โดยส่วนมากอยู่ที่การได้มาซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญ สุขหรือสิ่งที่น่าปรารถนาด้านวัตถุมากกว่าการสร้างเสริมคุณธรรมในลักษณะพัฒนาตนสู่การบรรลุธรรมขั้นสูง สถานการณ์เช่นนี้ ทำให้มี

<sup>๔๔</sup> ดนัย ไชยโยธา, ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๒๑๑.

การประณามพฤติกรรมการนับถือพระพุทธศาสนาตามแนวทางของกลุ่มหลังจากผู้ยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลักอยู่เนื่อง ๆ แต่การจะถือว่าบุคคลกลุ่มที่ถือปฏิบัติอย่างนี้มีใช้ชาวพุทธไปเสียเลยก็ไม่ได้ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้น พระพุทธศาสนาก็จะกลายเป็นศาสนาของคนส่วนน้อยในประเทศไป ดังนั้นจึงมีการจัดกลุ่มชาวพุทธหรือพระพุทธศาสนาออกเป็น ๒ กลุ่ม<sup>๔๕</sup> ได้แก่

๑) **พระพุทธศาสนาแนวจารีต** ซึ่งถือการปฏิบัติตามพระไตรปิฎกเป็นหลัก

๒) **พระพุทธศาสนาแนวประชานิยม** ซึ่งเป็นวิถีความเชื่อและการปฏิบัติของคนส่วนใหญ่ที่ถือตนว่าเป็นชาวพุทธ ลักษณะเป็นวิญญานนิยม คือ เชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ภูตผีปีศาจ วิญญานและอำนาจศักดิ์สิทธิ์

อย่างไรก็ตาม เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักการบูชาในพระพุทธศาสนาหากกล่าวในกรอบสังคมไทยจึงจำเป็นต้องกล่าวถึงแนวคิด ความเชื่อและแนวปฏิบัติของทั้งสองกลุ่ม โดยเฉพาะเรื่องพุทธเจดีย์ซึ่งเป็นเป้าหมายของการวิจัยนี้ ย่อมมีลักษณะที่พึงศึกษาวิเคราะห์ทั้งสองลักษณะ ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป

จากหลักการบูชาในพระพุทธศาสนาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาแนวจารีตให้ความสำคัญกับธรรม ถือธรรมเป็นแก่นสำคัญในการปฏิบัติทุกประการ ดังนั้นแนวคิดและความเชื่อแนวจารีตเกี่ยวกับการบูชาพุทธเจดีย์ก็ย่อมไม่พ้นกรอบใหญ่นี้ คือ การบูชาโดยให้ความสำคัญกับธรรมนั่นเอง หรือกล่าวให้ชัดก็คือ การบูชาพุทธเจดีย์ซึ่งเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้านั้น ต้องเป็นการแสดงออกที่เป็นธรรม ถูกต้อง ดีงามและมีเป้าหมายเพื่อธรรม คือ เพื่อยกย่องเทิดทูนสิ่งที่บูชา เพื่อความสุข ความสงบ และคลายทุกข์วิมานะของตนเป็นสำคัญ

แนวคิดและความเชื่อแนวจารีตเกี่ยวกับการบูชาพุทธเจดีย์นั้น แม้ตามนัยในพระไตรปิฎกจะไม่ปรากฏชัดเกี่ยวกับการบูชาพุทธเจดีย์โดยตรง เพราะตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ได้ยืนยันว่าสมัยพุทธกาลมีพุทธเจดีย์หรือไม่ แต่แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธเจ้าทั้งที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนโดยตรงและวิถีปฏิบัติของพระอรหันตเถระ ตลอดจนการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนในสมัยพุทธกาล ก็เป็นสิ่งที่สามารถนำมาเป็นเครื่องสะท้อนแนวคิดและความเชื่อแนวจารีตโดยหลักการได้เป็นอย่างดี

จุดเริ่มต้นของการบูชาพุทธเจดีย์ในสมัยพุทธกาล คือ การที่ประชาชนในสมัยนั้น มีความปรารถนาที่จะได้พบเห็นพระอรหันต์ เพราะเชื่อกันว่าพระอรหันต์เป็นบุคคลผู้บริสุทธิ์ รู้แจ้งสิ่งทั้งปวง ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า ช่วงก่อนที่มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกนั้น ประชาชนในสังคมอินเดียอยู่ในยุคที่มีการแสวงหาปัญญาทางศาสนากันอย่างขะมักเขม้น มีการออกบวชเพื่อแสวงหาอมฤตธรรม

<sup>๔๕</sup> ภัทรพร สิริกาญจน, “ปัญหาเรื่องความหมายของธรรมในพระพุทธศาสนาแนวประชานิยมของไทย,” งานวิจัยเสริมหลักสูตรเสนอต่อฝ่ายวิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐, หน้า ๒๘-๒๙, (อิตสำเนา).

(Immortality) หรือความไม่รู้จักตาย<sup>๔๖</sup> และมีการปฏิบัติเพื่อความรู้รันทันกันอย่างหลากหลาย จึงทำให้ในยุคนั้นมีนักบวชมากมายหลายรูปแบบ อาทิ ฤาษี อาชีวก นิครนถ์ ชฎิล และดาบส<sup>๔๗</sup> กลุ่มนักบวชต่าง ๆ มีการกล่าวอ้างถึงความเป็นพระอรหันต์ซึ่งถือว่าเป็นอริยบุคคลผู้ทรงความรู้ยอดเยี่ยมอยู่บ่อยครั้ง เมื่อได้ยินชื่อว่าพระอรหันต์ จึงมักเป็นที่สนใจของคนในยุคนั้น จนถึงขั้นตั้งความปรารถนาที่จะได้พบพระอรหันต์กัน ดังกรณีเรื่องความปรารถนาของพระเจ้าพิมพิสาร<sup>๔๘</sup> เป็นต้น

หลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงประกาศพระองค์เองว่าเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง หรือที่เรียกว่า “อรหันตสัมมาสัมพุทธโ” อย่างชัดเจน โดยทรงประกาศเป็นครั้งแรกกับอุปกาสิกซึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ในระหว่างทางที่เสด็จไปแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ แต่ในครั้งนั้นอุปกาสิก ไม่ได้แสดงความนับถือบูชาพระพุทธเจ้า ได้แต่สั่นศีรษะแล้วเดินหนีไป<sup>๔๙</sup> ท่าทีของอุปกาสิกดูเหมือนจะไม่เชื่อในพระพุทธดำรัส จึงไม่แสดงความเคารพบูชา แต่เมื่อพระองค์ได้สักขีพยานในการตรัสรู้คือ เหล่าปัญจวัคคีย์เป็นสาวกแล้ว ชื่อเสียงของพระพุทธเจ้าก็ค่อย ๆ เป็นที่รู้จักมากขึ้น มีผู้ได้สดับธรรมแล้วบรรลุธรรมตามที่พระองค์ทรงสั่งสอนมากขึ้นโดยลำดับ การแสดงออกถึงความเคารพนับถือหรือบูชาพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นศาสดาจึงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายพร้อม ๆ กับการบรรลุธรรมของบรรดาพุทธสาวกนั่นเอง

อันที่จริง ในเรื่องของ การบูชาพุทธเจดีย์นี้ มีปรากฏบุคคลที่แสดงออกถึงการบูชาพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ๗ สัปดาห์ ก่อนหน้าที่จะเสด็จออกโปรดเวไนยสัตว์ กล่าวคือ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ในสัปดาห์สุดท้าย ณ ใต้ต้นราชายตนะหรือต้นไม้เกตุ ซึ่งอยู่ทางด้านทิศทักษิณแห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์<sup>๕๐</sup> ในคราวนั้นมีพานิชสองน้องซึ่งเดินทางมาจากอุกกลชนบท ผ่านมาทางที่พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ได้รับคำแนะนำจากเทวดาซึ่งเคยเป็นญาติสายโลหิตกันมาก่อนว่า ให้เข้าไปบูชาพระพุทธเจ้าด้วยข้าวสัตตมถและข้าวสัตตูก่อนเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเอง ซึ่งพานิชทั้งสองก็ได้ทำตามนั้น และเมื่อได้เข้าไปบูชาพระพุทธเจ้าก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาประกาศตนเป็นอุบาสกผู้นับถือพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ นับเป็นอุบาสกคู่แรกในพระพุทธศาสนา แต่เป็นเทววาจิกอุบาสก คือ อุบาสกผู้ถึงรัตนะสองเป็นที่พึ่ง เพราะในขณะนั้นยังไม่มีพระสงฆ์<sup>๕๑</sup> การบูชาพระพุทธเจ้าของพานิชสองพี่น้องนี้จึงถือเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าครั้งแรกในพระพุทธศาสนา

<sup>๔๖</sup> สมักร บุรวาส, **วิชาปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๙๙.

<sup>๔๗</sup> พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๔/๕๐.

<sup>๔๘</sup> วิ.ม. (บาลี) ๔/๕๙/๖๘.

<sup>๔๙</sup> วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๑/๑๔.

<sup>๕๐</sup> ศูนย์พระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมเพื่อพัฒนาสังคม, **คู่มือธรรมศึกษาตรี**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๒.

<sup>๕๑</sup> วิ.ม. (บาลี) ๔/๖/๖-๗.

หลังจากนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามชนบทต่าง ๆ พระองค์ก็ทรงเป็นที่เคารพบูชาของผู้ได้สัจธรรม โดยการแสดงออกถึงการเคารพบูชาพระพุทธเจ้านั้น มักประกอบกับการประกาศตนเป็นพุทธสาวก ทั้งโดยการขออุปสมบทเป็นภิกษุภิกษุณีและการประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยของอุบาสกอุบาสิกา การบูชาพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลจึงเป็นลักษณะการแสดงออกถึงความเคารพในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้ประกาศสัจธรรมอันเป็นทางหลุดพ้นหรือทรงเป็นผู้ปลดปล่อยสรรพสัตว์ออกจากห้วงทุกข์โดยการสอนให้ปฏิบัติตามธรรมของพระองค์ มิใช่อยู่ในฐานะเทพเจ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติอย่างที่บางกลุ่มเชื่อและเข้าใจกันในปัจจุบัน แต่พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลวิเศษผู้ทรงคุณธรรมสูงส่งจนเป็นที่เคารพบูชาของเหล่าสัตว์ทั้งหลาย

ในสมัยพุทธกาลนั้น นอกจากการบูชาพระพุทธเจ้าโดยตรงดังกล่าวมาแล้ว ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบูชาพระพุทธเจ้า แต่เป็นการบูชาวัตถุหรือสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า กล่าวคือ มิได้บูชาพระพุทธเจ้าโดยตรง แต่บูชาวัตถุอื่น ๆ โดยปรารถนาถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งอาจมีความเชื่อมโยงมาสู่การบูชาพุทธเจดีย์ในสมัยหลังได้ แนวคิดดังกล่าวนี้ก็จัดเป็นแนวคิดและความเชื่อแนวจาริตเช่นกัน ดังเช่น เรื่องการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ การบูชาสังเวชนียสถานและการบูชาพระสถูปเจดีย์และพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งมีตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกันนั้น ดังต่อไปนี้

### ๑) การบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ถือเป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญต่อชาวพุทธ เพราะเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ตามแนวจาริตจึงเป็นการปฏิบัติเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยความสำนึกในพระพุทธานุภาพเป็นสำคัญ ต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงเป็นวัตถุที่เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าของชาวพุทธได้เป็นอย่างดี

แนวคิดเกี่ยวกับการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นมีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ดังเช่นในกาลิงคโศชาดก ซึ่งได้กล่าวถึง พระเจ้ากาลิงคะ ได้ประทับช้างพระที่นั่งเสด็จไปยังบริเวณต้นมหาโพธิ์ เมื่อถึงสถานที่นั้นบุโรหิตชื่อว่า ภารทวาชะ ได้สรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้าและได้กราบทูลพระเจ้ากาลิงคะว่า

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ณ ภายใต้ต้นมหาโพธิ์ สถานที่นี้จึงเป็นสถานที่สำคัญ แม้ช้างของพระองค์ก็ไม่เข้ามาใกล้เพราะความเคารพในต้นมหาโพธิ์ ขอพระองค์ทรงแสดงความนอบน้อมต้นมหาโพธิ์เถิด พระเจ้ากาลิงคะได้ทรงทดลองโดยการไล่ช้างพระที่นั่งให้เข้าใกล้เขตต้นมหาโพธิ์แต่ปรากฏว่าช้างไม่ยอมเดินเข้าไป กลับหยุดอยู่กับที่ ส่งเสียงร้องดุดังนกระเรียน และทนต์ตัวकुलगเหมือนจะรับภาระหนักไม่ไหว พระเจ้ากาลิงคะทรงเห็นเป็นจริงดังนั้น จึงทรงยกย่องบุโรหิตว่าเป็นผู้รู้ (พุทธะ) แต่บุโรหิตกราบทูลสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้รู้ยิ่งกว่า เพราะพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญู

เป็นพระสัพพัญญู รู้แจ้งโลกทั้งปวง ด้วยพลังแห่งพระสัพพัญญุตญาณ ส่วนตนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยอำนาจแห่งอาคมเท่านั้น พระเจ้ากาลิงคะ มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าจึงทรงนำมลาและเครื่องอุปโภคมาบูชาตันมหาโพธิ์นั้น จากนั้นทรงรับสั่งให้เก็บดอกไม้ประมาณหกหมื่นเล่มเกวียนมาบูชาตันมหาโพธิ์พร้อมด้วยการจัดสร้างกำแพงล้อมประดับประดาตันมหาโพธิ์ด้วย<sup>๕๒</sup>

ความในชาดกตอนนี้ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงนั้น ส่อให้เห็นว่า “การบูชาตันมหาโพธิ์ เป็นการแสดงออกถึงความเคารพนับถือที่มีต่อพระพุทธเจ้า เพราะเป็นการกระทำที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า” ในฐานะที่พระองค์ตรัสรู้ได้ตันมหาโพธิ์ การปฏิบัติตนในลักษณะการบูชาเช่นนี้ จึงเป็นกิจที่พุทธศาสนิกชนสามารถกระทำได้ เพราะมีแบบอย่างในทางปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างให้เห็นมาแล้ว

ทั้งนี้ในสมัยพุทธกาลเอง พระอานนทเถระซึ่งเป็นพุทธปณฺธุฎฐากผู้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าก็ได้เคยปฏิบัติในทำนองเดียวกัน โดยมีเหตุผลดังความที่ปรากฏในอรรถกถากาลิงกชาดก<sup>๕๓</sup> กล่าวคือ

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จหลีกจาริกไปตามชนบทเพื่อทรงสงเคราะห์เวไนยสัตว์ ชาวกรุงสาวตถิตต่างถือของหอมและดอกไม้ เป็นต้นไปยังพระเชตวัน เมื่อไม่พบพระพุทธเจ้าก็นำของบูชาไปวางไว้ที่ประตูพระคันธกุฎี อนาถปิณฑิกเศรษฐีทราบเข้าจึงต้องการให้มีปูชนียสถานเป็นหลักแหล่งชัดเจนเพื่อแทนพระพุทธเจ้า จึงไปขอให้พระอานนทเถระทูลกับพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้พระอานนททำการปลูกตันพระศรีมหาโพธิ์เพื่อเป็นเจดีย์สำหรับบูชาได้ โดยพระอานนทได้ขอให้พระมหาโมคคัลลานะไปนำเมล็ดพันธุ์ของตันพระศรีมหาโพธิ์ที่เป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามาเพื่อทำการปลูกที่วัดพระเชตวัน โดยมีพระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถปิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกาและประชาชนมากมายร่วมในการปลูกครั้งนั้น เมื่อตันพระศรีมหาโพธิ์เจริญเติบโตขึ้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงทำการฉลองและการสักการะอย่างยิ่งใหญ่ มีการประดับตกแต่งถวายเป็นพุทธบูชา

จากนั้นจึงมีการบูชาตันพระศรีมหาโพธิ์สืบทอดกันมาเป็นที่นิยม ดังเช่น สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงใช้ทองคำและเงินจำนวน ๘๐๐ ใบ บรรจุน้ำออบปรุลงลอยด้วยดอกบัวสีน้ำเงิน นำไปล้อมรอบตันพระศรีมหาโพธิ์นั้น ทรงจัดวางบัลลังก์ประดับด้วยอัญมณีทั้ง ๗ ชนิดที่ฐานตันโพธิ์ ทรงสร้างกำแพงกำแพงล้อมรอบตลอดจนสร้างวิหารเชื่อมต่อกันเพื่อบรรจุสมบัติอันล้ำค่าทั้ง ๗ ตันมหาโพธิ์จึงเป็นต้นไม้สำคัญที่ถือได้ว่าเทียบเท่ากับพระพุทธเจ้าทีเดียว<sup>๕๔</sup> ตามความเชื่อแนวจารีตนี้ถือว่า “การบูชาตันมหาโพธิ์เป็นกุศลกรรมที่มีผลานิสงส์มาก”

<sup>๕๒</sup> พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๗๙๐-๑๘๐๕/๓๕๒-๓๕๔.

<sup>๕๓</sup> พุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย) ๓๓/๒๐๐.

<sup>๕๔</sup> เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสกลุ,** บรรณาธิการแปลและเรียบเรียงโดยภัทรพร สิริกาญจน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔๘.

## ๒) การบูชาสังเวชนียสถาน

สังเวชนียสถาน คือ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช คำว่า “สังเวช” ในที่นี้ คือ การปลงใจให้ถูกต้องตามธรรม กระตุ้นจิตใจให้มองเห็นคติธรรมดาของสังฆารว่ามีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา<sup>๕๕</sup> สังเวชนียสถาน จึงหมายถึง สถานที่ที่ควรไปกระตุ้นจิตใจให้เห็นธรรมนั่นเอง

ก่อนพระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสกับพระอานนทีไว้ว่า “มีสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาจะพึงกราบไหว้บูชา หลังจากพระองค์ปรินิพพานแล้ว คือ สถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนาและสถานที่ปรินิพพาน ผู้ที่ไปยังสถานที่เหล่านี้แล้วกราบไหว้บูชาด้วยจิตเลื่อมใส ครั้นเมื่อตายไปก็จะได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์”<sup>๕๖</sup> แนวคำสอนดังกล่าวนี้ทำให้เกิดการสร้างพุทธเจดีย์ขึ้นโดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ราวพุทธศตวรรษที่ ๓ ดังปรากฏเป็นหลักฐานอยู่จนปัจจุบัน เพื่อเป็นสถานที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชน

การที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับสังเวชนียสถานนี้ ส่อให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อพุทธบริษัทเป็นอย่างยิ่ง ทรงชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานไป โดยการให้แสดงความเคารพต่อสถานที่ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์สำคัญของพระองค์ หลังจากนั้นวัตถุและสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งแทนพระองค์ในลักษณะดังกล่าวก็เกิดขึ้นมากมาย รวมถึงพระพุทธรูป ตรงนี้เองทำให้สรุปได้ว่าแม้พระพุทธศาสนาไม่มีคำสอนที่มุ่งเน้นให้กราบไหว้หรือเคารพรูปบูชาหรือสถานที่ต่าง ๆ แต่หากรูปบูชาหรือสถานที่นั้นก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านจิตใจ เกิดความตระหนักถึงธรรม เป็นพุทธานุสสติ ผู้ได้กราบไหว้บูชาเกิดบุญกุศลและได้สติปัญญา เข้าใจธรรมะ การกระทำเช่นนั้นก็เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้

## ๓) การบูชาพระสถูปเจดีย์และพระบรมสารีริกธาตุ

คำว่า “สถูป” และ “เจดีย์” มีความหมายพ้องกัน สถูป แปลว่า สะสม รวบรวมเข้าด้วยกัน ส่วนเจดีย์ แปลว่า ก่อขึ้น สะสม ซึ่งแต่เดิมนั้นใช้เมื่อกล่าวถึงการก่อแท่นบูชาไฟหรือเชิงตะกอน รวมถึงแท่นบูชาอื่น ๆ แต่ในพระพุทธศาสนานั้นสถูปเจดีย์ หมายถึง สิ่งที่ใช้เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของพระองค์<sup>๕๗</sup> ตลอดถึงพระอรหันตเถระทั้งหลายผู้เป็นพุทธสาวก

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ได้มีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระและจัดการแบ่งอัฐิธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน ตามหัวเมืองต่าง ๆ ๘ แห่ง ได้แก่ ราชคฤห์ ไภษาลี

<sup>๕๕</sup> เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, หน้า ๗๘.

<sup>๕๖</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

<sup>๕๗</sup> เอเดรียน สนอดกราส, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, หน้า ๑๕๐.



กบิลพัสดุ์ อัลลากับปนคร รามคาม เวณฐาทีปนคร ปาวา และกุสินารา โดยได้มีการสร้างพระสถูปบรรจุไว้เพื่อเป็นที่สักการบูชา นอกจากนั้นยังมีพระอังคาร ทะนานทอง และพระทาสุธาตุ(เขี้ยวแก้ว) ซึ่งมีการนำไปสักการบูชา ณ สถานที่ต่าง ๆ อีกหลายแห่ง โดยเฉพาะพระทาสุธาตุนั้นตามคัมภีร์ได้กล่าวว่าถูกแบ่งไปบูชากันยังดาวดึงส์พิภพ นาคพิภพ เมืองคันธาระ และเมืองกาลิงคราช ด้วย<sup>๕๘</sup>

นอกจากนี้ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีการกล่าวถึงการสร้างสถูปเจดีย์หลายที่ด้วยกัน ดังเช่นที่ขัณฺฑทอง สอนสิริได้ประมวลไว้ ดังนี้

๑) พระพุทธองค์ เคยรับสั่งให้พระภิกษุสงฆ์ทำการสร้างพระพุทธรูปเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของพระพาหิยะซึ่งเป็นพระอรหันต์

๒) ในธรรมบทวรรคกถาและในวิมานวัตถุวรรคกถา ยังกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปเจดีย์ทองคำในเวลาทีพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว

๓) ในมหาวรรค มีการกล่าวถึงการสร้างพุทธรูปเจดีย์ของพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ตรัสถึงการถวายดอกไม้ของหอมแด่พุทธรูปเจดีย์ว่ามีอานิสงส์มหาศาลต่อผู้ถวาย

๔) ในขุททกปาฐะ นิธิกัณฺฐสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงพระพุทธรูปเจดีย์ว่าเป็นสถานที่ประเสริฐสำหรับฝังขุมทรัพย์ คือ บุญกุศล

๕) ในทีฆนิกาย มีเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูสร้างพระพุทธรูปเจดีย์บูชาพระบรมสารีริกธาตุฯ<sup>๕๙</sup>

ต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงสร้างพระสถูปถึง ๘๔,๐๐๐ แห่ง ท้าวอาณาจักรของพระองค์เพื่อบูชาพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าซึ่งมีจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์<sup>๖๐</sup> และได้มีความนิยมในการสร้างพระสถูปเจดีย์เป็นพุทธบูชากันโดยทั่วไปในสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพุทธรูปเจดีย์พระสถูปเจดีย์และหรือพระบรมสารีริกธาตุนั้น นอกจากเกิดจากความศรัทธาและระลึกถึงพระพุทธเจ้าแล้ว ความเชื่อเกี่ยวกับผลานิสงส์ของการบูชาก็มีผลต่อการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนในยุคหลังมาก ดังที่ท่านพระสกจิตตนิยเถระได้กล่าวถึงผลของการบูชาพระสถูปไว้ว่า

“เพราะท่านได้นำดอกไม้ต่างๆ บูชาและได้ไหว้พระสถูปด้วยจิตเลื่อมใสดุจดังถวายบังคมพระพุทธเจ้าซึ่งยังทรงพระชนม์อยู่เฉพาะพระพักตร์อดีตชาติ ผลแห่งการบูชาทำให้ท่านได้เกิดเป็นพระราชา สมบูรณ์ด้วยรัตน ๗ ประการ เป็นใหญ่ในแว่นแคว้น และตลอดระยะเวลาที่ท่านอยู่ในสังสารวัฏฏ์ก็ไม่เคยเกิดในทุคติเลย จนกระทั่งได้บรรลุอรหัตผลในชาติสุดท้าย”<sup>๖๑</sup> ซึ่งคำกล่าวเช่นนี้มี

<sup>๕๘</sup> พ.อ.บ. (ไทย) ๓๒/๒๘/๕๔๘-๕๔๙.

<sup>๕๙</sup> ขัณฺฑทอง สอนสิริ, พุทธนาถปริกษ ๔๘ พรรษา สยามบรมราชกุมารี, หน้า ๖๘.

<sup>๖๐</sup> เอเดรียน สอนอดกราส, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, หน้า ๓๔๓.

<sup>๖๑</sup> พ.อ.บ. (ไทย) ๓๒/๖๓/๑๖๑.

ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง และอาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่นำมาสู่ประเพณีการบูชาพระสฤปและพระบรมสารีริกธาตุ

จากแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาตามแนวจารีตที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าการบูชาพระพุทธเจ้าหรือบูชาสิ่งแทนพระพุทธเจ้า ทั้งต้นพระศรีมหาโพธิ์ สังเวชนียสถานและพระสฤปเจดีย์และพระบรมสารีริกธาตุในสมัยพุทธกาลนั้น เบื้องต้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความระลึกถึงพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพอย่างจริงใจ การยกย่องคุณของพระพุทธเจ้าและการได้พัฒนาคุณธรรมภายในตนเป็นสำคัญ ไม่เน้นที่ผลของการปฏิบัติว่าจะได้รับผลานิสงส์อย่างไร ดังเช่นที่มีการกล่าวถึงการไหว้หรือการแสดงออกถึงความเคารพบูชาในสิ่งที่เนื่องด้วยพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ว่าเป็นการแสดงออกถึงเมตตากายกรรมอันเป็นหนึ่งในบรรดาสาราณียธรรม ๖ ประการ ตามความตอนหนึ่งในคัมภีร์อรรถกถาว่า

“การกระทำอย่างนี้คือ การไปเพื่อการไหว้เจดีย์ ไหว้ต้นโพธิ์ การนิมนต์พระสงฆ์ การเห็นภิกษุทั้งหลายผู้เข้าไปในละแวกบ้านเพื่อบิณฑบาตแล้วต้อนรับ การรับบาตร การปูอาสนะ การตามส่ง (พระสงฆ์) ของพวกคฤหัสถ์ ชื่อว่า เมตตากายกรรม” <sup>๖๒</sup> การแสดงออกทั้งหมดนี้เป็นการแสดงถึงความนับถือบูชาด้วยความศรัทธาซึ่งเป็นการสร้างเสริมคุณธรรมภายในตนไปด้วย

ในขณะเดียวกัน พระพุทธพจน์และคำกล่าวของพระเถระและพระเถรีทั้งหลายผู้เป็นพุทธสาวก ที่ปรารภถึงผลของการบูชา เช่น การได้เกิดในสุคติและการได้บรรลุธรรมขั้นสูง จึงทำให้สมัยต่อมาเกิดความเชื่อในลักษณะหวังผลมากขึ้น แต่โดยมากก็เป็นการหวังผลในชาติหน้าและการบรรลุธรรมสูงสุด มิได้มุ่งให้ได้ให้มิ ให้สมปรารถนาในชาติปัจจุบันเป็นหลักเหมือนอย่างที่ปฏิบัติกันส่วนมากในสมัยนี้ที่เมื่อบูชาสักการะพระพุทธเจดีย์หรือสรีระของพระพุทธเจ้าแล้วก็จะมีการอธิษฐานเพื่อขอให้ได้สิ่งปรารถนาในปัจจุบันเป็นส่วนมาก

อย่างไรก็ตาม แม้การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยจิตเลื่อมใสจะมีผลานิสงส์มากมายเพียงใด ผลอันนั้นล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัยหรือควรแก่เหตุปัจจัยที่ได้กระทำ มิได้ขึ้นอยู่กับความมุ่งหวังหรือการวอนขอแต่อย่างใด เพราะฉะนั้น การทำการบูชาด้วยความมุ่งหวังหรือต้องการผลต่าง ๆ หากไม่คำนึงถึงหลักการสำคัญนี้ก็อาจจะหมิ่นเหม่ต่อการปฏิบัติผิดจากพระพุทธศาสนาแนวจารีตได้ หรือถ้าหากจะหวังผลกันจริง ๆ หรือต้องการตั้งความปรารถนาจะได้รับผลจากการบูชา พระพุทธศาสนาแนวจารีตก็ได้สอนให้ตระหนักว่าควรเป็นผลที่เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรม กล่าวคือ การบำเพ็ญบุญในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้งการบูชา ควรมีเป้าหมายสำคัญคือ การได้บรรลุธรรมขั้นสูงอันได้แก่ นิพพาน ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

<sup>๖๒</sup> ม.ม.อ. (ไทย) ๘/๖๕๕.

“...นรชนบางคนในโลกนี้ ให้ทาน สมาทานศีล รักษาอุโบสถกรรม เข้าไปตั้งไว้ซึ่งน้ำดื่ม น้ำใช้ กวาดบริเวณ ไหว้พระพุทธรเจดีย บูชาด้วยเครื่องหอมและดอกไม้ที่พระพุทธรเจดีย ทำประทักษิณ พระพุทธรเจดีย บำเพ็ญกุศลที่ควรบำเพ็ญอย่างใด อย่างหนึ่งอันเป็นไตรธาตุ ก็ไม่บำเพ็ญเพราะเหตุแห่งคติ ไม่บำเพ็ญเพราะเหตุแห่งอุปบัติ ไม่บำเพ็ญเพราะเหตุแห่งปฏิสนธิ ไม่บำเพ็ญเพราะเหตุแห่งภพ ไม่บำเพ็ญเพราะเหตุแห่งสงสาร ไม่บำเพ็ญ เพราะเหตุแห่งวิญญะ เป็นผู้มีคุณสมบัติอันปราศออกจากทุกข์ มีใจน้อมโน้ม โอนไปในนิพพาน ย่อมบำเพ็ญกุศลทั้งปวงนั้น แม้เพราะเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า นรชนพึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพาน...”<sup>๖๓</sup>

### ๒.๓.๑.๓ ความเป็นมาและความสำคัญของพิธีกรรมการบูชาพุทธรเจดีย

ในมหาปริณิพพานสูตรได้กล่าวถึงพระพุทธรคำรัสที่ตรัสเกี่ยวกับเรื่องราวของการบูชากับพระอานนท์ว่า “อานนท์ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต จุณแห่ง จันท์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลง ในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพนับถือ บูชา นอบน้อมด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุภิกษุณีอุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพนับถือบูชา นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่าง ยอดเยี่ยม ฉะนั้น อานนท์เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า

“เราจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่” อานนท์เธอทั้งหลายพึง สำเหนียกอย่างนี้แล”<sup>๖๔</sup>

พระผู้มีพระภาคตรัสการบูชาว่ามี ๒ ประการเท่านั้น คือ อามิสบูชา การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และ ปฏิบัติบูชา การบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอน

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะปรินิพพาน ได้ทรงปรารภสถานที่ ๔ แห่ง ที่เรียกว่าสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล สมควรที่พุทธบริษัทผู้มีศรัทธาจะทำการสักการะบูชาด้วยความเลื่อมใสดังที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรว่า

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อน ภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายมาเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลาย ย่อมได้พบ ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญ

<sup>๖๓</sup> ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๒๕/๕๑๖.

<sup>๖๔</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๙/๑๔๘., ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๙๙/๑๒๑-๑๒๒., ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๙๙/๑๘๔.

ใจ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จ ล่วงลับไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบ ไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ (อีก)”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู คือ

๑) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคต ประสูติในที่นี้”

๒) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคต ได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้”

๓) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า “ตถาคต ทรงประกาศ ธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้”

๔) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า “ตถาคต ได้เสด็จดับ ชันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในที่นี้”

“อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาจะมาดูด้วยระลึกว่า “ตถาคตประสูติในที่นี้ . . . ได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้ . . . ประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้ . . . ได้เสด็จดับ ชันธปรินิพพาน” ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในที่นี้” อานนท์ ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจาริกไปยังเจดีย์จกมิจิตเลื่อมใสตายไป ชนเหล่านั้น ทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์<sup>๖๕</sup> สถานที่ซึ่งชาวพุทธนิยมสร้าง ถวายเป็นพุทธบูชา และใช้บรรจุสิ่งสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเช่นพระบรมสารีริกธาตุ บริหาร ๘ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดศรัทธา แก่ผู้ทำการบูชา กราบไหว้ พุทธศาสนิกชนมีความเคารพอย่างยิ่ง ในพระพุทธเจ้าจึงทำการถวายทาน บำรุงวัดสร้างโบสถ์ และสถูป เจดีย์ ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของ พระพุทธเจ้านั่งมีปรากฏให้เห็นในปัจจุบันมากมายในสถานที่สำคัญๆ เช่น

(๑) สถูป คำว่า สถูป เป็นศัพท์ที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต บาลีใช้”ฐูป”สันสกฤต ใช้” สตุป”หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่ซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรบูชามีกระดูกแห่งบุคคลที่นับถือเป็น ต้น<sup>๖๖</sup> พระสถูปนั้น เดิมสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุเมื่อพระสงฆ์สาวกไปประกาศศาสนาที่ใด หาก นำพระบรมธาตุไปด้วย ก็จะนำพระบรมธาตุบรรจุในพระเจดีย์ที่ก่อไว้เพื่อให้คนเคารพบูชาเป็นหลักยึด เหนี่ยวทางจิตใจในประเทศนั้นๆ<sup>๖๗</sup> สถูปสมัยก่อนเป็นโครงสร้างซึ่งเป็นที่นับถือสูงสุดเพราะใช้เป็น ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ โดยสมัยหลังใช้สำหรับบรรจุอัฐิของกษัตริย์

<sup>๖๕</sup> ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๑., ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๒/๑๒๔., ที.ปา.อ. (บาลี) ๒/๒๐๒/๑๘๘.

<sup>๖๖</sup> ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๑๘.

<sup>๖๗</sup> น. ณ. ปากน้ำ (นามแฝง), สถูปเจดีย์ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๖),

บุคคลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้มียศศักดิ์ สถูปบางครั้งใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือสิ่งของที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าเช่น บาตร จีวร พระธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระอรหันต์

(๒) เจดีย์ คำว่า “เจดีย์” หมายถึง สิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนาอันควรแก่การเคารพบูชา มีทั้งสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุหรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปหรือเพื่อเป็นที่ระลึก<sup>๖๘</sup> หรือใช้ “ในลักษณะเป็น”สัญลักษณ์” . . . สิ่งใดก็ตามที่ใช้เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของพระองค์ (สิ่ง) นั้นเรียกได้ว่าเป็น“เจดีย์”<sup>๖๙</sup>

ดังนั้น การสร้างเจดีย์ก็เพื่อจะใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือบรรจุอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญเช่นเดียวกับสถูปเพื่อให้ประชาชนได้ระลึกถึงและบูชา สักการะคุณงามความดีของบุคคลนั้นนิยมสร้างที่ทางสี่แพร่งในสี่มุมเมือง เพื่อสะดวกแก่การกราบไหว้บูชาของประชาชนทั่วไป ในมหาปริณิพพานสูตรและมลินทปัญหาได้แบ่งพระเจดีย์ออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) ธาตุเจดีย์ ได้แก่ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อครั้งที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปแล้ว ได้แบ่งแจกจ่ายกันไปตามหัวเมืองต่างๆ ในอินเดียที่นับถือพระพุทธศาสนา ๘ แห่งด้วยกัน และผู้ครองนครนั้นๆ ได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการะ บูชาต่อไป

๒) บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สังฆเวณีสถาน ๔ แห่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสให้พุทธศาสนิกชนไปกราบไหว้บูชาเพื่อปลงธรรมสังเวช เมื่อระลึกถึงพระองค์ คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน และแสดงปฐมเทศนา แม้ที่สุดเครื่องบริขารของพระพุทธเจ้ามีบาตร จีวร เป็นต้น บรรจุไว้เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา

๓) ธรรมเจดีย์ ได้แก่ การจารึกข้อธรรมไว้มากในชั้นเดิมมักเลือกเอาข้อธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาเช่น คาถาแสดงอริยสัจ ๔ มาจารึกไว้บูชา ต่อมาเมื่อภายหลังมีการจารึกอักษรแล้ว ก็นับพระไตรปิฎกเป็นธรรมเจดีย์ด้วยเช่นเดียวกัน

๔) อุเทสิกเจดีย์ ได้แก่ พุทธเจดีย์อย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับสามอย่างข้างต้น เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น แต่ชั้นเดิม ในอินเดียยังหาமிติการสร้างรูปเคารพไม่ จึงทำเป็นเครื่องหมายแทนพระองค์เป็นต้นว่า รูปม้าผูกเครื่องอานเปล่า แทนตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ รวมไปถึงปฏิมากรรมต่างๆ ที่สร้างด้วยถาวรวัตถุมีค่ามากบ้าง น้อยบ้าง เช่น ทำด้วยเงิน ทอง แก้วมณี ศิลา โลหะ ดิน ปูน และไม้ เป็นต้น

<sup>๖๘</sup> สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

<sup>๖๙</sup> เอเดรียน สอนดกราส, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕๐.

จากความเป็นมาดังกล่าวที่กล่าวมาแล้วข้างต้นผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความสำคัญของเจดีย์ พอสรูปได้ดังนี้

- (๑) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุคนสำคัญ เป็นต้น
- (๒) เพื่อเป็นสถานที่ปลงธรรมสังเวช
- (๓) เพื่อเป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา
- (๔) เพื่อเป็นพุทธบูชา
- (๕) เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตและส่งเสริมกำลังใจ
- (๖) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาล
- (๗) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม
- (๘) เพื่อเป็นเครื่องเข้าถึงพุทธะ
- (๙) เพื่อเป็นพุทธานุสรณ์<sup>๗๐</sup>

จากความสำคัญดังกล่าวยังมีข้อปฏิบัติในการบูชาพระสถูป และเจดีย์ พอสรูปได้ดังนี้

- (๑) บูชา กราบไหว้ตามโอกาสอันสมควร
- (๒) บูชา กราบไหว้ สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ ที่ประสูติตรัสรู้ แสดงธรรม และปรินิพพาน ตามโอกาสอันสมควร
- (๓) บูชา กราบไหว้เคารพ พระพุทธรูป ตามโอกาสอันสมควร
- (๔) บูชา ยำเกรง เคารพ ที่ประทับของพุทธเจ้า ตามโอกาสอันสมควร
- (๕) ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์
- (๖) ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์
- (๗) เวลาใกล้พระเจดีย์ไม่เดินพลางเจรจาพลาง
- (๘) เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าลาดไหล่หุบร่ม ถอดรองเท้า
- (๙) ไม่ทำอการะทุก ๆ อย่างเท่าที่ตนเห็นว่าไม่สมควร
- (๑๐) กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์
- (๑๑) เปล่งวาจาว่าคำระลึกถึงพระพุทธรูป
- (๑๒) ตามระลึกถึงพระพุทธรูปด้วยใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง
- (๑๓) ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตยด้วยจิตเคารพจริง ๆ<sup>๗๑</sup>

อย่างไรก็ตาม การบูชาพระสถูปหรือพุทธเจดีย์ยังมีเรื่องราวปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

<sup>๗๐</sup> พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง), “ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐-๖๑.

<sup>๗๑</sup> พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), หน้า ๑๗๕-๑๗๗.

๑) **เรื่องพระสุธาปิตติยเถระ** กุลบุตรผู้หนึ่งได้บำเพ็ญบารมีในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ได้เกิดในกาลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ ไม่อาจทำบุญได้ต่อเมื่อ พระองค์ปรินิพพานแล้ว จึงได้ใส่ปูนขาวก้อนหนึ่งลงในระหว่างแผ่นอิฐทั้ง ๒ ในเมื่อมหาชนพากันทำห้องสำหรับบรรจุพระเจติยธาตุ ด้วยบุญกรรมนั้น เกิดในพุทธปรินิพพานกาลนี้ ต่อมาเสื่อมใสในพระศาสดา บวชไม่นานนัก ก็ได้เป็นพระอรหันต์นามว่า สุธาปิตติยเถระ ท่านเมื่อจะประกาศความไม่ขาดสายแห่งความประเสริฐในกาล ก่อนของตน ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“ใคร ๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชาบูชาบุคคลทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้าหรือเหล่าอรหันตพระสาวก อนึ่ง ใคร ๆ ไม่อาจนับบุญของบุคคลผู้บูชา บูชาบุคคลเหล่านั้น ผู้คงที่ ดับสนิทแล้ว ไม่มีภัย ว่า บุญนี้ มีประมาณเท่านี้ อนึ่ง บุคคลใดในโลกนี้ พึงครอบครอง ความเป็นบุคคลนั้นนั้น ย่อมไม่ถึงเสียที่ ๑๖ แห่งการ บูชานี้เลย ข้าพเจ้ามีใจเสื่อมใสได้ใส่ก้อนปูนขาวลงในแผ่นอิฐในพระเจติย์ ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะเพราะบุญที่ได้ทำไว้ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกคติเลย ตลอด ๙๔ กัปป์ นี้เป็นผลแห่งการปฏิสังขรณ์ ในกัปปีที่ ๓๐ ข้าพเจ้าได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดินามว่า ปฏิสังขารผู้เพียบพร้อมด้วยรัตนะ ๗ ประการถึง ๑๓ ครั้ง ธรรมเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภिता ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญา ๖ การรู้แจ้งซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าข้าพเจ้าก็ได้แล้ว”<sup>๗๒</sup>

๒) **เรื่องนางเทพธิดาชื่อว่า โกสาคี** เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาค ซึ่งระองค์ทรงได้รับในเมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพาน ทรงทำ พระสถูป และการฉลองพระสถูป อุบาสิกาชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง ชำระสรีระแต่เข้าตรู ถีอดอกบวบขม ๔ ดอกด้วยตั้งใจว่า “จักบูชา พระสถูปของพระศาสดา” มีใจอันกำลังศรัทธาให้ขม้มักเข้มน ไม่ทันพิจารณาอุอันตรายในทาง ได้เดินมุ่งหน้าต่อพระสถูป ขณะนั้น แมโคลูกอ่อนวิ่งจู่มาโดยเร็ว เอาเขขาวิดนางให้ถึง ความสิ้นชีพไป

นางทำกาละในทันใดนั่นเอง แล้วบังเกิดในหมู่เทวดา ชั้นดาวดึงส์ ปรากฏพร้อมกับรถ ในท่ามกลางบริวารของท้าวสักกเทวราชผู้กำลังเสด็จไปเพื่อทรงกรีธาในพระอุทยาน ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นนางแล้ว เมื่อจะทรงถาม ได้ ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

นางผู้เจริญ เธอทำกรรมอะไรไว้เมื่อครั้งเกิดเป็นมนุษย์ จึงเป็นผู้มีภูษาเหลือง ธงเหลือง เป็นต้น ขอจงบอกฉันมาเทพธิดานี้ เมื่อจะทูลท้าวเธอ จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันมีใจเสื่อมใสได้นำเอาดอกบวบขมนั้น ๔ ดอกไปบูชาพระสถูปเจาะจงพระสรีระของพระศาสดาเพราะหม่อมฉันกำลังส่งใจไปถึงองค์พระศาสดานั้น ไม่ทันเห็นแมโควิ่งมาจนจึงได้ชีวิตหม่อมฉันผู้มีฉันทะในใจยังไม่ถึงพระสถูป ถ้าหม่อมฉันได้ทำบุญสมบัติจะพึงมีมากกว่านี้แน่นอน หม่อมฉันละ

<sup>๗๒</sup> มงคล. (บาลี) ๑/๕๙/๕๗-๕๘., มงคล. (ไทย) ๑/๕๙/๘๖-๘๘.

ร่างมนุษย์แล้วมาเกิดเป็นบริวารของพระองค์

ท้าวสักกะ ทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่หมู่เทพมีมาตลีเทพบุตรเป็นประมุข ได้ตรัสว่า มาตลีเชียวท่านดูผลกรรมอันวิจิตร น้าอัศจรรย์นี้ ไทยทานเมื่อน้อยอันบุคคลทำแล้ว บุญกลับมีผลมาก; เมื่อจิตเสื่อมใสในพระตถาคต สัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือในพระสาวกของพระสัมพุทธเจ้านั้น ทักษิณา ชื่อว่า ไม่มีเลย. มาเกิดมาตลีแม้พวกเราก็จะฉลองพระธาตุของพระตถาคตเจ้าให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะการสั่งสมบุญทั้งหลายนำสุขมาให้ แม้เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระชนมายุก็สิ้นชีพานแล้วก็ดีเมื่อจิตสมำเสมอ ผลก็ย่อมมีสมำเสมอ เหตุว่า

“สัตว์ทั้งหลายผู้มีการตั้งความปรารถนาแห่งใจเป็นเหตุย่อมไปสู่สุคติหายกทั้งหลายทำสักการะในพระตถาคตเหล่าใด แล้วไปสู่สวรรค์พระตถาคตเหล่านั้น ทรงอุบัติเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากหนอ”<sup>๗/๓</sup>

ในหนังสือมังคลัตถปิณี ภาค ๑ พระสิริมังคลาจารย์ได้รวบรวมคำสอนที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในเรื่องการบูชาว่า อามิสบูชายังมีผลมากถึงเพียงนี้ มิจำต้องกล่าวถึงปฏิบัติบูชา เพราะผู้ใดบูชาตถาคตด้วยการถึงสรณะ รัตติล สมาทานอุโบสถศีล ใครจะสามารถพรรณนาผลของการบูชาของกุลบุตรนั้นชื่อว่าบูชาตถาคตอย่างยิ่งยวด แท้จริงเมื่อครั้งที่พระตถาคตเจ้าบรรทมทอดพระเนตรดูมหาสักการะ ที่พุทธบริษัทตั้งแต่พื้นปฐพีจนถึงขอบจักรวาล ตั้งแต่ขอบจักรวาลจนถึงพรหมโลก ทำสักการะเราด้วยความพยายามอย่างยิ่งใหญ่ แล้วทรงแสดงสักการะนั้นแก่พระอานนท์แล้วตรัสว่า อานนท์ บริษัทชื่อว่าสักการะ เคารพ นบถือ บูชา นบนอบ ด้วยสักการะเพียงเท่านั้นก็หาไม่ พระองค์ตรัสอีกว่า เรามิได้ทำการหมอบกราบแทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าที่ปึงกรแล้วทำอภินิหารย์ เพื่อต้องการมาลา ของหอม ดนตรี และสังคีตก็หาไม่ เรามิได้บำเพ็ญบารมีเพื่อสิ่งนี้เพราะฉะนั้นเราจึงไม่เป็นผู้ที่บริษัทบูชาด้วยเหตุนี้เลย ที่ตรัสอย่างนี้เพราะประสงค์ความตั้งมั่นแห่งพระศาสนา ก็ถ้าพระองค์ไม่ทรงคัดค้านอย่างนั้นต่อไปในอนาคตพวกภิกษุจะไม่รักษาศีล ไม่เจริญสมาธิให้เต็มที่ จักมีแต่ชักชวนอุปัฏฐากของตนทำอามิสบูชา เพราะอามิสบูชาไม่อาจจะดำรงพระศาสนาได้แม้เพียงต้มข้าวยาคุ ถึงวิหาร หรือเจดีย์ตั้งพัน ก็ไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ ผู้ทำได้เฉพาะอานิสงเท่านั้น ส่วนสัมมาปฏิบัติเป็นการปฏิบัติที่สมควรด้วยฉะนั้นจึงทรงคัดค้านอามิสบูชาแล้วทรงอนุญาตปฏิบัติบูชาจึงตรัสว่า อานนท์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จะเป็นใครก็ตามถ้าปฏิบัติธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรม ชื่อว่าสักการะ เคารพ นบถือ บูชา ตถาคตด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ฉะนั้นอานนท์เธอทั้งหลายจงปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมเถิด

<sup>๗/๓</sup> มงคล. (บาลี) ๑/๖๓/๖๓., มงคล. (ไทย) ๑/๖๓/๙๔-๙๕.



อย่างไรก็ตาม เรื่องการปฏิบัติบูชานั้นท่านได้กล่าวไว้ในอรรถกถาหาปรินิพพานสูตรว่า การปฏิบัติธรรมสมควรแก่โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ธรรมโดยความได้แก่ บัญญัติทางมารยาทคือศีล การสมาทานอุตงค์ สัมมาปฏิบัติจนถึงโคตรภูญาณ ใครปฏิบัติได้พระองค์ตรัสว่าเป็นผู้ปฏิบัติสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง เพราะฉะนั้นบรรพชิตผู้ล่วงละเมิดอาการวะ ๖ เลี้ยงชีวิตด้วยการแสวงหาที่ไม่เหมาะสม หาชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ ส่วนบรรพชิตผู้ไม่ละเมิดสิกขาบท เลี้ยงชีพโดยชอบ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม ส่วนผู้ทำเวร ๕ อุกุลกรรมบท ๑๐ ไม่ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ธรรมส่วนผู้ใดถึงสรณะ รักษาศีล รักษาอุโบสถเดือนละ ๘ ครั้ง ให้ท่านทำการบูชาด้วยของหอม ด้วยระเปียบดอกไม้ บำรุงมารดาบิดาและสมณชีพรากษณ์ผู้ทรงธรรมชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม และทรงตรัสอีกว่า ธรรมดว่าการบูชาที่ไม่อิงอาภิส ย่อมจะสามารถดำรงพระศาสนาเราไว้ได้ เพราะว่ามีบริษัท ๔ นี้ยังบูชาเราอยู่ด้วยการปฏิบัติบูชานี้ ศาสนาของเราจะรุ่งเรือง ดุจพระจันทร์เต็มดวงกลางท้องฟ้าฉะนั้น แม้ว่าในกาลก่อนพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็สรรเสริญปฏิบัติบูชาเหมือนกัน<sup>๗๔</sup>

การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยอาภิสบูชาแม้พระองค์จะไม่สรรเสริญเพราะไม่เป็นเหตุตั้งมั่นแห่งพระศาสนาชาวพุทธก็ควรบูชาเพราะเป็นการบำเพ็ญบารมีให้แก่ตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้บูชาบุคคลที่ควรบูชาหรือสถานที่ซึ่งควรบูชานั้นเป็นบุญอย่างยิ่งแก่ผู้บูชาเมื่อละโลกไปแล้วย่อมไปสู่โลกสวรรค์ การบูชาอย่างนี้ก็ล้วนเป็นประโยชน์แก่ผู้บูชาทั้งในโกนและโลกหน้าดังนั้น จึงเห็นได้ว่าชาวพุทธส่วนใหญ่ มีความเชื่อเรื่องการกราบไหว้ บูชาปูชนียสถานและวัตถุมงคลที่มีความสำคัญยิ่ง เพื่อเป็นเครื่องเสริมกำลังใจ และยังมีชาวพุทธอีกส่วนหนึ่ง ที่มีความเชื่อในพุทธานุภาพ และเชื่อว่าการได้กราบไหว้สักการะ เคารพ บูชา สลูป เจริญทางศาสนาทำให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิต จะเห็นได้จากการประกอบพิธีทางศาสนา มักจะมีการเวียนเทียนตามสถานที่สำคัญในวัดเช่น สลูป เจริญ โดยมีความเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุบรรจุพระธาตุหรือเป็นเสมือนตัวแทนพระพุทธเจ้า เช่น การประกอบพิธีเวียนเทียนวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ฉะนั้นชาวพุทธส่วนมากจึงให้ความสำคัญต่อสถานที่ต่างๆ ที่มีความสำคัญทางศาสนาทางความเชื่อของเขา จึงได้มีการสร้างพระธาตุ เจริญ และเจริญต่างๆ ในสถานที่มีความสำคัญ ๆ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้กราบไหว้บูชา ได้ตั้งอยู่ในคุณงามความดีและเกิดความสามัคคีกลมเกลียว เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวพุทธเมื่อชาวพุทธบูชาด้วยอาภิสแล้วสิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือการปฏิบัติบูชาเพราะจะทำให้พระศาสนาตั้งมั่น ชาวพุทธที่ปฏิบัติได้ชื่อว่า สักการะ เคารพ บูชา พระพุทธเจ้าอย่างยิ่งและการปฏิบัติบูชาก็เป็นการบูชาที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเป็นการปฏิบัติที่เกิดเพราะแรงศรัทธา เช่นการสมาทานศีล ๕ การรักษาอุโบสถ การเจริญภาวนาส่งเหล่านี้เป็นการบูชาที่ชาวพุทธควรกระทำอย่างแท้จริงเพราะผลที่เกิดจากการปฏิบัติย่อมมี

<sup>๗๔</sup> มงคล.(บาลี) ๑/๗๐/๗๗., มงคล.(ไทย) ๑/๗๐/๑๑๔-๑๑๕.

แก่ผู้ปฏิบัติเอง เป็นประโยชน์โดยตรงส่งผลให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ไม่มีการเบียดเบียนกันและกันและเป็นประโยชน์ในโลกหน้าอีกด้วย

### ๒.๓.๑.๔ ความสำคัญของพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ในฐานะเป็นที่บูชาพระรัตนตรัย

การบูชาพระพุทธนี้เป็นสามัญกรณซึ่งถือเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว แม้ปัจจุบันพระพุทธศาสนาจะแยกเป็นหลายนิกาย แต่การบูชาเจดีย์ก็ดูเหมือนจะยังถือปฏิบัติไปในแนวเดียวกันอยู่จะกล่าวถึงความสำคัญของเจดีย์ในฐานะเป็นที่บูชาพระรัตนตรัยดังต่อไปนี้

คำว่า “บูชา” แปลทับศัพท์จากภาษาบาลีว่า “ปูชา” หรือ “ปูชน” แปลว่า การแสดงความเคารพบุคคล หรือสิ่งที่มีเกียรติด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ และหมายถึง การยกย่องเทิดทูนด้วยความนับถือหรือ เลื่อมใสในความรู้และความสามารถเช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้ บูชาฝีมือ<sup>๗๕</sup>

อย่างไรก็ตาม การบูชาในพระพุทธศาสนาย่อมมีความสัมพันธ์กับบุคคลหรือสิ่งของที่ควรแก่การบูชา เรียกว่า “ปูชนียะ” หรือ “ปูชนียะ” ในพระพุทธศาสนาจำแนกกว้าง ๆ เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑) บุคคลผู้ควรแก่การบูชาเรียกว่าปูชนียบุคคล หรือ ปูชนียบุคคล บุคคลสูงสุดในด้านนี้ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอริยสาวก คนบูชาท่านเหล่านั้นด้วยวัตถุเล็กน้อย แต่ก็ทำให้ได้รับความสุขความเจริญตลอดกาลนาน<sup>๗๖</sup>

๒) หากเป็นวัตถุสิ่งของเรียกว่าปูชนียวัตถุ หรือปูชนียวัตถุ ได้แก่ พระปฏิมาพระสกลเจดีย์ ต้นโพธิ์ คัมภีร์บันทึกคำสอน เป็นต้น

พระพุทธศาสนาวางหลักการสำหรับผู้ทำการบูชาไว้กว้าง ๆ ๓ ประการ คือ

(๑) **พระรัตนตรัย** คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ รวมทั้งปูชนียวัตถุที่สร้างขึ้นตามคติทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด เช่น พระสกลเจดีย์ ธรรมจักร ต้นโพธิ์ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นปูชนียวัตถุสำหรับชาวพุทธทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์

(๒) **ในหมู่บรรพชิต** พระพุทธเจ้าเป็นปูชนียบุคคลของพระสาวก สาวิกอาจารย์ และอุปัชฌาย์เป็นปูชนียบุคคลของสัทธวิहारิกและอันเตวาสิก ภิกษุผู้แก่พรรษาว่า (บวชก่อน) เป็นปูชนียบุคคลของภิกษุผู้บวชทีหลัง

<sup>๗๕</sup> ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๕๖.

<sup>๗๖</sup> มงคลดถ. (บาลี) ๑/๕๗/๕๔., มงคลดถ. (ไทย) ๑/๕๗/๘๐.

(๒) ในหมู่คฤหัสถ์ พระราชาเป็นปูชนียบุคคลของพสกนิกร พ่อ-แม่เป็นปูชนียบุคคลของลูก ๆ หลาน ๆ พี่ชาย-พี่สาวเป็นปูชนียบุคคลของน้อง ๆ สามี พ่อ-แม่สามีเป็นปูชนียบุคคลของสะใภ้<sup>๗๗</sup>

ในการทำรบูชานั้น แสดงออกได้ด้วยกิริยาอาการต่าง ๆ ที่แสดงความเคารพ เช่น

- ๑) การถวายสิ่งของเครื่องสักการะมีดอกไม้ ธูปเทียนของหอม ปัจจัย ๔ เป็นต้น
- ๒) การประนมมือ การกราบไหว้ การประคองอัญชลี การคำนับ
- ๓) การให้ทาง การเดินเวียนขวา มีตาทอดลง
- ๔) การหันหน้าให้แล้วก้าวถอยกลับหลังจนพ้นทัศนวิสัย

หลักของการบูชาในพระพุทธศาสนานั้นมีหลักการกว้าง ๆ คือ เป็นการแสดงออกถึงความเคารพในท่านผู้ใหญ่ในบ้านเมืองในครอบครัว หรือบุคคลผู้มีคุณธรรมสูงส่งดังได้กล่าวไว้แล้วว่า ชาวพุทธนิยมทำการบูชาแก่ทั้งบุคคลและวัตถุที่มีคุณธรรมสูงและมีค่าทางจิตใจ แต่ในบทความนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงเฉพาะการบูชาต่อปูชนียวัตถุที่เป็นเจดีย์เท่านั้น จากการศึกษาพบว่า คติเรื่องการบูชาพระเจดีย์ในพระพุทธศาสนานั้นสืบเนื่องมายาวนานตั้งแต่สมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ คตินี้มีในชมพูทวีปก่อนที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติในโลกนี้มีบุคคลที่หลังจากเสียชีวิตแล้วควรสร้างสถูปเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ ๔ ประเภท คือ

- (๑) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- (๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า
- (๓) พระสาวกของพระพุทธเจ้า
- (๔) พระเจ้าจักรพรรดิ<sup>๗๘</sup>

คตินี้เป็นคำสอนเริ่มแรกของการบูชาพระเจดีย์ในพระพุทธศาสนา และในกาลต่อมาพัฒนารวมไปถึงคติการไปนมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบลด้วย

สำหรับความสำคัญของเจดีย์ในฐานะเป็นที่บูชาพระรัตนตรัยนั้น ถึงแม้พระพุทธองค์จะกล่าวถึงการบูชาว่ามี ๒ ประการ แต่พระพุทธองค์ก็สรรเสริญปฏิบัติบูชามากกว่าเนื่องจากการบูชาที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ปฏิบัติ และเป็นการบูชาที่จะรักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้ การบูชาแบบนี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติได้สัมผัสกับพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงและหากเป็นคนมีอินทรีย์แก่กล้าก็จะสามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติบูชา

<sup>๗๗</sup> มงคลตถ. (บาลี) ๑/๗๘/๘๔., มงคลตถ. (ไทย) ๑/๗๘/๑๒๔-๑๒๕.

<sup>๗๘</sup> ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๐๖/๑๒๕., ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓.

สรุปได้ว่า พิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์เป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนได้ถือปฏิบัติมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยถือกันว่าเจดีย์เป็นปูชนียวัตถุที่เป็นตัวแทนของพระรัตนตรัยมีพระพุทธรูปเป็นต้น อย่างไรก็ตาม การบูชาพระเจดีย์นั้นมี ๒ วิธี คือ การบูชาด้วยดอกไม้ ธูป เทียน ธงไชย ธงแผ่นผ้า ตามประทีป โคมไฟ เรียกว่า อามิสบูชา และการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมมีการเจริญพุทธานุสติ ธรรมานุสติเป็นต้น โดยอาจมาปฏิบัติที่ลานเจดีย์หรือจะส่งใจไปที่เจดีย์ก็ได้หากปฏิบัติจนจิตสงบ ร่างกายของผู้ปฏิบัติก็จะมีค่าควรแก่การบูชาเหมือนกับเรือนเจดีย์บรรดาการบูชา ๒ อย่างนี้ พระพุทธองค์สรรเสริญการบูชาด้วยการปฏิบัติว่าเป็นการบูชาที่ทรงโปรดและประสงค์จะให้พุทธบริษัทปฏิบัติ เนื่องจากจะเกิดผลดีแก่ตัวผู้ปฏิบัติเองและจะเป็นการช่วยรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไปในตัวด้วย

### ๒.๓.๑.๕ วัตถุประสงค์สำคัญของพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาการบูชาพระพุทธรูปมนุษย์ได้รับความนิยมนิยมนกว้างขวางยิ่งขึ้นตั้งแต่ราชวงศ์โมริยะเป็นต้นมา องค์สถูปก็จะมีประดับรูปพระพุทธรูปเจ้าแสดงมุนตราต่าง ๆ ประทับในซุ้มมากยิ่งขึ้น และเป็นที่นิยมมากยิ่งขึ้นในสมัยราชวงศ์คุปตะและปาละ อิทธิพลรูปแบบของสถูปเช่นนี้ก็ได้แพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยด้วย เพราะได้พบสถูปจำลองแบบนี้หลายแห่ง พอสรุปได้ว่า การสร้างพระเจดีย์ในอดีตมีวัตถุประสงค์หลัก ๆ ดังต่อไปนี้

- (๑) เพื่อเป็นสถานที่บูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- (๒) เพื่อบรรจุอัฐิรูปเคารพ สิ่งของเครื่องใช้และพระอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญมีพระพุทธรูป พระอริยสาวก พระเจ้าจักรพรรดิเป็นต้นเป็นอนุสรณ์สถานระลึกถึงท่านผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ
- (๓) เพื่อเป็นเครื่องระลึกว่าสถานที่นั้นเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาครั้งแรกหรือเป็นที่เกิดขึ้นของเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์
- (๔) เพื่อเป็นสถานที่บรรจุเก็บรวบรวมศาสนวัตถุสำคัญ เช่น พระพุทธรูป คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และจุดศูนย์รวมในการศึกษาและปฏิบัติ
- (๕) เพื่อแสดงความเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ดังนั้น วัตถุประสงค์ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ประการหนึ่ง คือ ความเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เมื่อเห็นพุทธเจดีย์อยู่ในทุกที่ทุกแห่งสิ่งที่คนจะนึกถึงคือพุทธเจดีย์หลังนั้นมีทั้งรูปทรงและคติความเชื่อที่แฝงอยู่ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่า พุทธเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งลักษณะของพุทธเจดีย์ที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา<sup>๗๙</sup>

<sup>๗๙</sup> พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง), “ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๙.

## ๒.๓.๒ รูปแบบสำคัญที่มีต่อพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์

จากบทวิเคราะห์ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าแนวคิดสำคัญซึ่งจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ที่กล่าวมาเป็นไปตามลักษณะของการบูชาพุทธเจดีย์ตามแนวจารีตเป็นหลัก จึงอาจสรุปได้ในที่นี้ว่า การบูชาพุทธเจดีย์ตามแนวจารีตและผลของการปฏิบัตินั้น เป็นคุณค่าแท้ของการบูชาพุทธเจดีย์ ซึ่งโดยสรุปแล้วอาจจะต้องยึดหลักว่า การบูชาในลักษณะใดที่นำไปให้ออกห่างจากความหลุดพ้น การบูชาเช่นนั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่สมควร การบูชาหรือการกระทำใดๆ ที่นำไปสู่ความหลุดพ้นได้ เป็นทางสายเดียวกัน การกระทำแบบนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมเป็นความดี<sup>๕๐</sup> เป็นคุณค่าแท้ เพราะเมื่อพิจารณาแล้วพฤติกรรมการบูชาดังกล่าวนี้นี้ ไม่ขัดกับหลักทางสายกลางนั่นเอง

ดังนั้น ประเพณีหรือพิธีกรรมการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปเจดีย์อีกอย่างหนึ่งที่พบมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ การบูชาด้วยการสักการบูชาพุทธเจดีย์ เรื่องนี้ปรากฏใน ๒-๓ ลักษณะ คือ เป็นการกล่าวถึงแบบแผนการปฏิบัติของชาวพุทธทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ว่านอกจากจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาด้วยการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม อุปลัมภ์บำรุงหมู่สงฆ์แล้ว สิ่งหนึ่งที่ถูกกล่าวถึงมาก คือ การสักการบูชาพุทธเจดีย์ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเกี่ยวกับพิธีกรรมการสักการบูชาพุทธเจดีย์อย่างมาก

อย่างไรก็ตาม เราจะพบเรื่องราวพิธีกรรมการสักการบูชาพุทธเจดีย์เป็นจำนวนมากในคัมภีร์ที่บันทึกเรื่องราวในอดีตของพุทธสาวกและเหล่าเทพบุตรเทพธิดา พร้อมกับมีการพรรณนาคือความเชื่อที่สอดคล้องกับอานิสงส์ไว้อย่างมากมาย ดังตัวอย่างที่จะกล่าวในประเด็นต่อไป

### ๒.๓.๒.๑ รูปแบบพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ด้วยอามิสบูชา

#### ๑) การบูชาด้วยดอกไม้

เมื่อประชาชนมีความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าหรือพระสาวก สิ่งหนึ่งที่นิยมกระทำคือการบูชาด้วยดอกไม้ โดยดอกไม้ที่นำมาบูชาในส่วนมากเป็นดอกไม้ที่เกิดตามธรรมชาติหรือดอกไม้ที่ปลูกเอง การบูชาที่ง่าย ๆ ด้วยการเก็บดอกหรือกิ่งมาวางไว้ที่ลานเจดีย์ ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) เหล่าเทพธิดาบูชาเจดีย์ด้วยดอกบวบขม เทพธิดาพวกหนึ่งได้กล่าวว่าในอดีตได้บูชาเจดีย์ด้วยดอกบวบขม ความตอนหนึ่งว่า “พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้นำดอกบวบขมจำนวน ๔ ดอก ซึ่งมีรสขมไม่มีใครปรารถนา ไปบูชาพระสฤปหม่อมฉันมีจิตเลื่อมใส มุ่งถึงพระบรมสารีริกธาตุของพระศาสดา มีใจจดจ่อพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นไม่ทันพิจารณาดูทางที่แม่โคนั้นมา ทันใดนั้น แม่โคได้ขวิดหม่อมฉันยังไม่ทันไปถึงพระสฤปสมความตั้งใจ ถ้า

<sup>๕๐</sup> ปรีชา ช่างขวัญยืน, “การศึกษาจริยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๓๙.

หม่อมฉันพึงสั่งสมบุญนั้นไว้ได้ยิ่งขึ้น ทิพยสมบัติก็จะพึงมียิ่งกว่านี้แน่ . . . มาเถิดมาตลี แม้ชาวเราทั้งหลายก็ควรรับแรงบูชาพระบรมสารีริกธาตุของพระตถาคตให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะการสั่งสมบุญนำความสุขมาให้ เมื่อพระตถาคตยังทรงพระชนม์อยู่ก็ตามเสด็จปรินิพพานแล้วก็ตาม เมื่อจิตสม่าเสมอ ผลก็ย่อมมีสม่าเสมอ เพราะเหตุที่ตั้งจิตไว้ชอบสัตว์ทั้งหลายย่อมไปสู่สุคติ พระตถาคตทั้งหลายทรงอุบัติมาเพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาหนอ ทายกทายิกาทั้งหลายถวายสักการบูชาแล้วได้ไปสวรรค์<sup>๘๑</sup>

(๒) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกกระดังทอง พระโสณกิงกณียเถระได้กล่าวถึงว่า ในอดีตชาติขณะที่ท่านป่วยหนักได้ก่อเจดีย์ทรายอุทิศพระพุทธรูปเจ้าไว้ที่หาดทราย และบูชาเจดีย์ด้วยดอกกระดังทอง ดังความว่า “ข้าพเจ้ามีศรัทธาได้ออกบวชเป็นบรรพชิตอาศัยการบำเพ็ญตบะ จึงได้นุ่งห่มผ้าเปลือกไม้ สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่าอตถทัสสี ผู้เจริญที่สุดในโลก ทรงองอาจกว่านรชนเสด็จอุบัติขึ้น ทรงช่วยมหาชนให้ข้ามพ้น (วิญญูสงสาร) ข้าพเจ้าหมดกำลังใจเพราะป่วยหนักระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดจึงก่อพระสถูปที่อุดมไว้ที่หาดทรายครั้นแล้ว ข้าพเจ้าเป็นผู้มีจิตระเรงมีใจเบิกบานโปรยดอกกระดังทองโดยพลันข้าพเจ้าปรนนิบัติพระสถูปเหมือนกับปรนนิบัติพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเฉพาะพระพักตร์หนึ่ง ด้วยจิตที่เลื่อมใสต่อพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่าอตถทัสสี ผู้คงที่นั้น ข้าพเจ้าจึงได้ไปเกิดยังเทวโลก ได้ความสุขอันไพศาลในเทวโลกนั้น ข้าพเจ้ามีผิวพรรณเหมือนทองคำนี้เป็นผลแห่งการบูชาพระพุทธรูปเจ้า”<sup>๘๒</sup>

(๓) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกฝ้าย พระอุมาปุณณิยเถระได้กล่าวถึงอดีตชาติว่า บูชาเจดีย์ด้วยดอกฝ้าย ดังความตอนหนึ่งว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะผู้นั้นชาวโลกบูชา ผู้สมควรรับเครื่องบูชาเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ได้มีการฉลองพระมหาสถูปเมื่องานฉลองพระสถูปของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ กำลังดำเนินไปอยู่ข้าพเจ้าได้ถือดอกฝ้ายไปบูชาที่พระสถูป ในกัปที่ ๙๔ นับจากกัปนี้ไปข้าพเจ้าได้ใช้ดอกไม้บูชาไว้จึงไม่รู้จักทุกคติเลยนี้เป็นผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้”<sup>๘๓</sup>

(๔) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกบุนนาคและดอกกรรณิการั พระปุนนาคปุณณิยเถระกล่าวว่า ในอดีตชาติได้บูชาเจดีย์ด้วยดอกบุนนาคและดอกกรรณิการั ดอกบุนนาคมีลักษณะที่พิเศษคือถือว่าเป็นดอกไม้หอมอย่างยิ่ง<sup>๘๔</sup> หรือสามารถมองได้อีกว่า การบูชาย่อมเกิดจากการเคารพรัก อาการดังกล่าวก็ย่อมแสดงออกผ่านดอกไม้บูชาได้เหมือนกัน ฉะนั้น การบูชาจึงจัดเป็นการแสดงความเคารพรัก ดอกไม้จึงต้องเป็นดอกไม้ชนิดดีด้วย เช่น สวयงาม หรือกลิ่นหอมเป็นต้น ดอกบุนนาคก็เช่นเดียวกันถูกนำมาใช้บูชาเจดีย์ด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า “พระปุนนาคปุณณิยเถระ ได้เกิดใน

<sup>๘๑</sup> พุ.วิ. (บาลี) ๒๖/๗๙๘-๘๐๐, ๘๐๕-๘๐๗/๗๙-๘๐., พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๗๙๘-๘๐๐, ๘๐๕-๘๐๗/๙๑-๙๒.

<sup>๘๒</sup> พุ.อป. (บาลี) ๓๒/๑๔๐-๑๔๔/๔๑-๔๒., พุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๔๐-๑๔๔/๕๒-๕๓.

<sup>๘๓</sup> พุ.อป. (บาลี) ๓๒/๒๑-๒๒/๒๓๕., พุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๑-๒๒/๓๑๐.๑๔๐

<sup>๘๔</sup> พุ.อป. (บาลี) ๓๒/๔๗/๒๔๕., พุ.อป. (ไทย) ๓๒/๔๗/๓๒๕.

ตระกูลนายพรานป่า เข้าไปยังป่าใหญ่เห็นดอกบุนนาคอันบานสะพรั่งในทีนั้นแล้ว เพราะเหตุที่ตน สมบูรณ์ด้วยเหตุ จึงน้อมนึกระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยอำนาจปีติมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นอารมณ์ จึง เก็บดอกไม้ที่นั้นพร้อมด้วยดอกกรรณิการ์ทั้งหลายมาแล้วก่อพระพุทธรูปเจดีย์ทรายบูชา ด้วยบุญอันนั้นใน กัปที่ ๙๒ เขาจึงได้เสวยสมบัติในเทวโลกและมนุษย์โลกนั้นนั้นแลหาระหว่างมิได้ ในพุทธปรพาทกาลนี้ เขาเกิดในตระกูลที่สมบูรณ์ด้วยสมบัติในกรุงสาวัตถี เจริญวัยแล้วด้วยกำลังแห่งบุญที่อบรมมาในกาล ก่อนจึงได้เลื่อมใสในพระศาสนาออกบวชแล้วพยายามอยู่ไม่นานนักก็ได้เป็นพระอรหันต์”<sup>๘๕</sup>

(๕) การบูชาพุทธรูปเจดีย์ด้วยดอกแคฝอย มีคำพรรณนาว่า ในอดีตชาติพระ นาคสมาลเถระได้บูชาสฤปเจดีย์ด้วยดอกแคฝอย ดังความตอนหนึ่งว่า “พระนาคสมาลเถระ เมื่อจะ ประกาศประวัติในอดีตชาติของตน จึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเก็บดอกแคฝอยไปบูชาที่พระสฤปของพระผู้ มีพระภาคพระนามว่าสิขีผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของโลกซึ่งมหาชนสร้างไว้ที่หนทางใหญ่โดยเอื้อเฟื้อ ในกัปที่ ๓๑ นับจากกัปนี้ไป ข้าพเจ้าได้ทำกรรมไว้ในครั้งนั้น จึงไม่รู้จักทุกขเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระ สฤป”<sup>๘๖</sup>

นอกจากนี้ก็มีพุทธสาวกอีกหลายคนได้ใช้ดอกแคฝอยบูชาเจดีย์บรรจุพระ สารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้า จากนั้นยังจิตให้เลื่อมใสแม้ในเจดีย์ที่ตนกระทำแล้ว ดำรงอยู่จน ตลอดอายุ ด้วยโสมนัสสนั่นตนเอง ท่านทำกาละจากอัฐภาพนั้นแล้วจึงเสวยสุขในเทวโลก ๖ ชั้น มีชั้น ดุสิต เป็นต้น<sup>๘๗</sup>

(๖) การบูชาพุทธรูปเจดีย์ด้วยดอกอุบล มีคำพรรณนาว่า ในอดีตชาติพระภัท ภาปิลานีเถระได้เกิดเป็นธิดาของเศรษฐีได้อีก่อนหรรดาลและมโนศิลาเชื่อมก้อนอิฐที่สร้างเจดีย์ แล้ว บูชาเจดีย์ด้วยดอกอุบล ดังความตอนหนึ่งว่า “นางจึงขึ้นไปเอน้ำมันเคลือบก้อนหรรดาลและมโนศิลา แล้ว เอาเครื่องเชื่อมนั้นตั้งติดอิฐแล้วทำการบูชาด้วยดอกอุบล ๘ ก้านั้น ในเบื้องบนไหวแล้วทำความ ประรณนาว่า ในทีที่เกิดแล้ว ๆ ขอให้กลืนจันทน์พุ่งออกจากกายของข้าพเจ้า ขอให้กลืนอุบลพุ่งออก จากปาก เสร็จแล้วไหว้พระพุทธรูปเจดีย์ กระทำประทักษิณแล้วได้กลับในเรือน”<sup>๘๘</sup>

(๗) การบูชาพุทธรูปเจดีย์ด้วยดอกไม้ป่า มีคำพรรณนาว่า ในอดีตชาติพระสก จิตตนิยเถระได้บูชาเจดีย์ด้วยดอกไม้ป่า ดังความตอนหนึ่งว่า “ข้าพเจ้าได้เห็นป่าใหญ่ดงที่บสัจเจียบ ปราศจากอันตราย เป็นที่อยู่ของพวกฤๅษี ผู้สมควรรับเครื่องบูชา ข้าพเจ้าจึงนำไม้ไผ่มาทำเป็นสฤป แล้วโปรยดอกไม้ต่าง ๆ ลงได้ไหว้พระสฤปที่ข้าพเจ้าสร้างแล้วเหมือนได้อภิวัตพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

<sup>๘๕</sup> พ.อ.ป.อ. (บาลี) ๒/๔๖/๒๐๒.

<sup>๘๖</sup> พ.อ.ป. (บาลี) ๓๒/๑-๒/๑๗๐., พ.อ.ป. (ไทย) ๓๒/๑-๒/๒๑๕.

<sup>๘๗</sup> พ.อ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๑๘.

<sup>๘๘</sup> พ.อ.ป.อ. (บาลี) ๑/๓๐๘.

เฉพาะพระพักตร์ ข้าพเจ้าได้เป็นพระราชาสมบุรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการเป็นใหญ่ในแคว้นแคว้นพอใจ  
กรรมของตนนี้เป็นผลแห่งการบูชาด้วยดอกไม้<sup>๘๙</sup>

(๘) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกผักตบ มีคำพรรณนาว่า ในอดีตพระอุมาปุ  
ผิยเถระได้เคยบูชาเจดีย์ด้วยดอกผักตบดังความตอนหนึ่งว่า “ข้าพเจ้าได้ประคองดอกผักตบขึ้นบูชา  
ต้นไม้อันเป็นสถานที่ตรัสรู้ ในภัทรกัปนี้ ข้าพเจ้าได้บูชาต้นไม้อันเป็นสถานที่ตรัสรู้ไว้ จึงไม่รู้จักทุกคติเลย  
นี้เป็นผลแห่งการบูชาต้นไม้อันเป็นสถานที่ตรัสรู้”<sup>๙๐</sup>

(๙) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกอังกาบ พระโกรณทบุปผิยเถระได้กล่าวถึง  
อดีตชาติว่า ได้เคยบูชาเจดีย์ด้วยดอกอังกาบ (ดอกหงอนไก่) ดังความตอนหนึ่งว่า ข้าพเจ้าเห็นรอย  
พระบาทของพระศาสดาพระนามว่าติสสะ ที่พระองค์ทรงประทับไว้ ข้าพเจ้าเป็นผู้มีจิตราเริงบันเทิงใจ  
ได้ทำจิตให้เลื่อมใสในรอยพระบาทนั้น ข้าพเจ้าเห็นต้นอังกาบซึ่งงอกเลื้อยไปตามพื้นดินมีดอกบาน  
สะพรั่ง จึงเด็ดมาพร้อมทั้งยอดได้บูชารอยพระบาทอันประเสริฐที่สุด ด้วยกรรมที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้ดี  
แล้วนั้นและด้วยเจตนาที่ตั้งไว้มั่นข้าพเจ้าละกายมนุษย์แล้วจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์<sup>๙๑</sup>

(๑๐) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกไม้ชนิดต่าง ๆ มีดอกจำปา เป็นต้น มีคำ  
พรรณนาว่า ในอดีตชาติพระบุผิยเถระเคยบูชาเจดีย์ด้วยดอกไม้ นานาชนิดเนื่องจากประเพณีการ  
บูชาด้วยดอกไม้เป็นที่นิยมกันมากในสมัยนั้น ดังความตอนหนึ่งว่าพระบุผิยเถระ ได้ทราบ  
อานุภาพและลักษณะของพระพุทธรูปเจ้าจากสำนักของศิษย์ แล้วมีใจเลื่อมใส ให้พวกศิษย์นำเอาดอกไม้  
นานาชนิด เช่น ดอกจำปา ดอกอโศก และยอดหมากเมาเป็นต้นมาจากหิมวันตประเทศแล้ว ก่อสถูป  
บูชาพระสฤพลลายบูชาพระพุทธรูปเจ้าแล้ว เขาระทำกาละแล้ว ก็ได้เข้าถึงพรหมโลก<sup>๙๒</sup>

นอกจากกรณีที่ยกมานี้แล้ว ยังพบว่าในคัมภีร์สูตรนิบาต ขุททกปาฐะ ธรรมบทและ  
อปทาน มีเรื่องที่เกี่ยวข้องประวัติพระเถระ พระเถรีและเทพบุตร เทพธิดาใช้ดอกไม้ชนิดต่าง ๆ บูชา  
พระธาตุเจดีย์ของพระพุทธรูป และด้วยอานิสงส์แห่งการบูชาอันประกอบกับการปฏิบัติธรรมทำให้  
บุคคลเหล่านั้นได้สมบัติอันเป็นทิพย์ในสวรรค์บ้าง ได้มนุษย์สมบัติหรือนิพพานสมบัติบ้างจึงกล่าวได้ว่า  
การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกไม้เป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่ส่งผลให้เจริญก้าวหน้าในการศึกษาปฏิบัติ  
ธรรม คำสอนเกี่ยวกับการบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกไม้ สรุปลำเนาะนำรวม ๆ แล้วเห็นได้ว่า เป็นกุศล  
กรรมอันหนึ่งที่ต้องทำพร้อมกับการให้ทาน รักษาศีลรักษาอุโบสถศีล การอุปถัมภ์ อุปัฏฐาก และการ  
ปฏิบัติธรรม โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการเข้าถึงพระนิพพาน ดังความตอนหนึ่งว่า “คนบางคนในโลกนี้  
เมือ ให้ทาน สมาทานศีล ทำอุโบสถกรรม ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ กวาดบริเวณวัดให้สะอาดดีด้วยของหอมและ

<sup>๘๙</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๑-๓/๑๖๑., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑-๓/๒๐๒.

<sup>๙๐</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๓๑-๓๒/๖๒., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๑-๓๒/๘๑.

<sup>๙๑</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๗๐-๗๑/๓๓., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๗๐-๗๑/๔๑.

<sup>๙๒</sup> ขุ.อป.อ. (บาลี) ๒/๐/๑๖๖.



มาลาที่เจดีย์ ทำประทักษิณเจดีย์บำเพ็ญกุศลทักษิณารอบอย่างใดอย่างหนึ่ง อันเป็นไปในไตรธาตุ ก็มีใช้ เพราะเหตุแห่งคติ มีใช้เพราะเหตุแห่งการถือกำเนิด มีใช้เพราะเหตุแห่งปฏิสนธิ มีใช้เพราะเหตุแห่งภพ มีใช้เพราะเหตุแห่งสงสาร มีใช้เพราะเหตุแห่งวิญญูะ เป็นผู้ประสงค์จะพราจากทุกข์ เอนไปในนิพพาน โอนไปในนิพพาน โนมไปในนิพพาน บำเพ็ญกุศลทั้งปวงนั้น รวมความว่า นรชนพึงน้อมใจไปนิพพาน”<sup>๙๓</sup>

จะเห็นว่าการบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกไม้ ผู้บูชากระทำเพื่อแสดงออกถึงความศรัทธาที่มีต่อพระรัตนตรัยแม้ว่าดอกไม้ที่นำบูชาจะมีค่าน้อยแต่ก็สามารถใช้เป็นสื่อให้น้อมรำลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยได้ ผลแห่งการบูชาอันส่งผลให้ได้สวรรค์สมบัติคือการเกิดในสวรรค์และนิพพานสมบัติ คือ ได้เกิดเป็นมนุษย์แล้วได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคล ที่สำคัญดอกไม้ที่บูชาเจดีย์นั้นในชาติต่อมาได้ถูกนำมาตั้งเป็นชื่อของบุคคลผู้ทำการบูชา

## ๒) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการสร้างเครื่องประดับและเครื่องสักการะอื่นๆ

นอกจากคัมภีร์พระพุทธานุสาจะกล่าวถึงการบูชาพุทธเจดีย์ด้วยดอกไม้ การทำใจให้เลื่อมใสหรือการกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยแล้ว อีกวิธีหนึ่งที่พบมากคือ การสร้างสิ่งของเครื่องใช้ หรือเครื่องประดับเจดีย์ เพื่อความสง่าสวยงาม และเพื่ออำนวยความสะดวกแก่คนที่ไปกราบไหว้เจดีย์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการสร้างฉัตร ฉัตร คือ องค์ประกอบที่สร้างขึ้นเพื่อประดับยอดของเจดีย์ ผู้ศรัทธานิยมสร้างเพื่อแสดงความศรัทธาที่ตนมีต่อพระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระอติฉัตติยเถระ เคยสร้างฉัตรเจดีย์ มีคำพรรณนาว่า ในกาลที่พระอัทธทัสสีพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระอติฉัตติยเถระคิดว่า โอ้ เราเลื่อมแล้วหนอ แล้วทำการตกลงใจว่า “เราจักทำชาติคือความเกิดของเราให้มีผลแล้ว จึงตกลงใจให้ช่างทำฉัตรกันเป็นชั้น ๆ บูชาห้องบรรจุพระธาตุ อันเป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ในกาลต่อมาให้ช่างทำฉัตรดอกไม้ บูชาห้องพระธาตุนั้นนั่นแล ด้วยบุญกรรมนั้นนั่นแล เขาจึงได้ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ได้เสวยสมบัติในโลกทั้งสองจนครบถ้วนแล้ว”<sup>๙๔</sup>

พระอภิรูปันนทาเถรี กล่าวว่า “หม่อมฉันสำรวมอยู่ในศีล เมื่อพระผู้มีพระภาค เป็นผู้สูงสุดแห่งระเสด็จ ดับ ชันธปรินิพพานแล้ว ได้ฉัตรทองบูชาไว้ ณ เบื้องบนแห่งพระสถูป

<sup>๙๓</sup> พ.ม. (บาลี) ๒๙/๑๗๗/๓๕๗., พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๗/๕๐๖.

<sup>๙๔</sup> พ.อ.ป.อ. (บาลี) ๒/๑๘๕.

ที่บรรจพระบรมสารีริกธาตุ หม่อมฉันเป็นผู้สละได้ขาดแล้ว มีศีลจนตลอดชีวิต จุตจากอภัตถภาพนั้นแล้ว  
ละกายมนุษย์จึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์”<sup>๔๕</sup>

**(๒) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการสร้างหลังคาดอกไม้** การสร้างหลังคาดอกไม้  
บูชาเจดีย์เป็นอีกรูปแบบการบูชาพุทธเจดีย์ ปรากฏในพระไตรปิฎก พระอริยโศตยเถระกล่าวถึง  
อดีตชาติของท่านไว้ว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคพระนามว่า อตถทัสสี ผู้สูงสุดแห่งนรชน เสด็จดับขันธปร  
นิพพานแล้ว ข้าพเจ้าให้ช่างทำฉัตรเป็นชั้น ๆบูชาไว้ที่พระสถูป ข้าพเจ้าได้มานมัสการพระพุทธรเจ้า  
ทรงเป็นผู้นำสัตว์โลกตามกาลอันสมควรได้ทำหลังคาดอกไม้บูชาไว้เหนือฉัตร ในกัปที่ ๑๑๗ (นับจาก  
กัปนี้ไป) ข้าพเจ้าได้ครอบครองเทวสมบัติไม่ไปเกิดเป็นมนุษย์เลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระสถูป”<sup>๔๖</sup>  
สำหรับการสร้างหลังคาดอกไม้นี้มีเรื่องเล่าว่าครั้งเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ  
ปรินิพพานแล้วมหาชนเก็บพระบรมธาตุของพระองค์ไว้แล้ว ช่วยกันสร้างพระพุทธรเจดีย์ขนาดใหญ่ไว้  
บูชา ในเวลานั้น อุบาสกคนหนึ่งได้มีส่วนสร้างเรือนครอบพระพุทธรเจดีย์ด้วยแก่นไม้จันทน์ไว้เบื้องบนพระ  
พุทธรเจดีย์นั้นแล้ว ได้ทำการบูชาอย่างใหญ่ยิ่ง ดัว ยบุญอันนั้นนั่นแหละ เขาจึงได้ท่องเที่ยวไปในเท  
วโลกและมนุษย์โลก ได้เสวยสมบัติในโลกทั้งสองจนครบถ้วน”<sup>๔๗</sup>

**(๓) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการสร้างธง** การบูชาโดยการถวายธงเป็น  
ประเพณีนิยมอีกอย่างหนึ่งเช่นเดียวกัน มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น

พระสุภัททเถระ เล่าอดีตชาติของท่านว่า “พระสถูปแก้วของพระผู้มีพระภาค  
สูงประมาณ ๗ โยชน์ ข้าพเจ้าได้นำธงที่สวยงามกว่าธงทั้งปวงนำรื่นรมย์ใจบูชาไว้ที่พระสถูปนั้นบัดนี้  
การบรรพชาอุปสมบทมีแก่ข้าพเจ้า ในวันนี้การปรินิพพานของพระพุทธรชินเจ้าผู้สูงสุดกว่าเทวดาและ  
มนุษย์ได้มีเฉพาะหน้า คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฎิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ ข้าพเจ้าได้ทำให้  
แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธรเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว ดังนี้แล”<sup>๔๘</sup>

พระอุปัฏฐกเถระ เคยเอาผ้าห่มทำเป็นธงประดับเจดีย์ มีคำพรรณนาว่า ใน  
อดีตชาติ ท่านได้เอาผ้าอุตราสงค์ของตน ซึ่งขาวสะอาดบริสุทธิ์ ผูกปลายไม้ไผ่ทำเป็นธงแล้วทำการ  
บูชา..ในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐ นับจากกัปนี้ไป ข้าพเจ้าได้ทำกรรมไว้ในครั้งนั้น จึงไม่รู้จักทุกข์เลย นี่เป็นผล  
แห่งการถวายธง”<sup>๔๙</sup>

<sup>๔๕</sup> พุ.อป. (บาลี) ๓๓/๑๔๖/๔๒๔.

<sup>๔๖</sup> พุ.อป. (บาลี) ๓๒/๑-๓/๒๓๓., พุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑-๓/๓๐๖.

<sup>๔๗</sup> พุ.อป.อ. (บาลี) ๒/๑๘๘.

<sup>๔๘</sup> พุ.อป. (บาลี) ๓๒/๑๑๙,๑๒๓-๑๒๔/๑๔๕., พุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๑๙,๑๒๓-๑๒๔/๑๘๓.

<sup>๔๙</sup> พุ.อป. (บาลี) ๓๓/๑๕๙-๑๗๘/๒๗๗-๒๗๙., พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๙-๑๗๘/๓๕๘-๓๖๑.

พระธัมมปาโรปกเถระ กล่าวถึงอดีตชาติของท่านว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกพระนามว่าธัมมทัสสีทรงองอาจกว่านรชน เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ข้าพเจ้าได้ยกเสาธงขึ้นไว้ที่เจดีย์ของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด ข้าพเจ้าให้นายช่างสร้างบันไดแล้ว ขึ้นสู่พระสถูปที่ประเสริฐ ได้ถือดอกมะลิไปบูชาที่พระสถูป ช่างนำอัครจรรย พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ช่างนำอัครจรรย พระธรรมทั้งหลาย ช่างนำอัครจรรย การที่ข้าพเจ้าได้มาประจวบพระศาสดา ข้าพเจ้าจึงไม่รู้จักทุกุติเลย นี่เป็นผลแห่งการบูชาพระสถูป”<sup>๑๐๐</sup>

(๔) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการใช้ผ้าคล้องหรือคลุม พระกัปปกขิยเถระ กล่าวถึงอดีตชาติของท่านว่า “ข้าพเจ้าได้ประดิษฐานต้นกัลปพฤกษ์คล้องผ้างดงามวิจิตรหลายผืนไว้ ตรงหน้าพระสถูปอันประเสริฐที่สุดของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ ข้าพเจ้าเกิดในกำเนิดใดๆ ก็ จะเกิดเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ตาม ในกำเนิดนั้น ๆ ต้นกัลปพฤกษ์ประดิษฐาน ส่องแสงงดงามที่ประตูของข้าพเจ้า”<sup>๑๐๑</sup>

พระวัณณการกเถระ เล่าอดีตชาติของท่านว่า เคยใช้ผ้าปรกตม้าย้อมสีให้หลากสีสวยงามแล้วนำไปบูชาสักการะเจดีย์ดังความตอนหนึ่งว่า “ครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นช่างทาสีอยู่ในกรุงอรุณวดีได้ระบายสีผ้าที่พระพุทธเจดีย์ให้มีสีต่าง ๆ ในกัปที่ ๓๑ นับจากกัปนี้ไปข้าพเจ้าได้ระบายสีผ้าไว้ในครั้งนั้น จึงไม่รู้จักทุกุติเลย นี่เป็นผลแห่งการระบายสี”<sup>๑๐๒</sup>

(๕) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการถวายประทีปเจดีย์ พระปัญจทีปิกาเถรี กล่าวถึงการบูชาด้วยการถวายประทีปว่า “ในอดีตชาติ ท่านได้ถวายประทีป ๕ ดวง บูชาต้นโพธิ์ เพราะผลแห่งกรรมนั้น ท่านไม่รู้จักทุกุติเลย ในชาติสุดท้ายนี้ได้บรรลुวิชา ๓ พร้อมด้วยคุณวิเศษ”<sup>๑๐๓</sup>

(๖) บูชาเจดีย์ด้วยการเป่าสังข์บูชาเจดีย์ พระเอกสังขิยเถระ กล่าวถึงการบูชาโดยการเป่าสังข์ถวายว่า “ท่านได้เป่าสังข์บูชาต้นโพธิ์ซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี เพราะผลแห่งกรรมนั้นท่านไม่รู้จักทุกุติเลย จะไปเกิดในที่ใด ๆ ก็มีดนตรีขับกล่อมตลอดเวลา ในชาติสุดท้ายนี้ ได้บรรลुวิชา ๓ พร้อมด้วยคุณวิเศษ”<sup>๑๐๔</sup>

(๗) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการใช้พัทวิชนีพัตเจดีย์ พระสมณวิชนีเถระ ได้กล่าวถึงการบูชาโดยการใช่วิชนีพัตถวายเจดีย์ดังความตอนหนึ่งว่า “ในอดีตชาติท่านได้ใช้พัทวิชนีพัต

<sup>๑๐๐</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๕-๗/๒๓๓., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๕-๗/๓๐๗.

<sup>๑๐๑</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๑๐๘-๑๐๙/๑๒๙., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๐๘-๑๐๙/๑๖๕.

<sup>๑๐๒</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๒๓-๒๔/๓๐๒., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๓-๒๔/๔๐๓.

<sup>๑๐๓</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๙๑-๑๑๕/๒๙๓-๒๙๕., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๙๑-๑๑๕/๓๘๐-๓๘๑.

<sup>๑๐๔</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๑๓-๒๕/๔๗-๔๙., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๓-๒๕/๖๐-๖๒.

ตันโพธิ์ซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี เพราะผลแห่งกรรมนั้น ท่านไม่รู้จักทุกติเลย ในชาติสุดท้ายนี้ ได้บรรลุวิชา ๓ พร้อมด้วยคุณพิเศษ”<sup>๑๐๕</sup>

สรุปได้ว่า การกราบไหว้หรือการสักการบูชาพุทธเจดีย์นั้นสามารถทำได้ด้วยวิธีที่หลากหลาย และสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อให้เห็นได้ว่ามีอานิสงส์ให้สมบัติได้ทั้ง ๓ ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติโดยผลสูงสุดของการบูชาพุทธเจดีย์ถึงขนาดจะนำไปสู่การบรรลุนิพพานในอนาคตได้ นอกจากการบูชาด้วยดอกไม้แล้ว ยังมีการบูชาด้วยวิธีอื่นได้ เช่น การกล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัยหน้าองค์พระธาตุเจดีย์ การทำจิตให้เลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย รวมทั้งการสร้างสิ่งของเครื่องใช้เครื่องประดับเจดีย์ก็มีอานิสงส์มาก อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า การบูชาเจดีย์ด้วยดอกไม้ ด้วยการกล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัย ด้วยการน้อมใจให้เลื่อมใส หรือด้วยการสร้างสิ่งของเครื่องใช้ ด้วยการประดับตกแต่งเจดีย์ที่กล่าวถึงนี้จะถูกกล่าวถึงในฐานะเป็นกิจกรรมที่มาพร้อมๆ กับการปฏิบัติธรรมและการบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ การปฏิบัติต่อเจดีย์ด้วยจิตใจนอบน้อมนี้ส่งผลให้จิตใจสะอาด สว่าง สงบ เหมาะที่จะเจริญกรรมฐาน เพื่อความบริสุทธิ์จากกิเลสเป็นอันดับต่อไป

ดังนั้น ความเชื่อที่สะท้อนถึงการบูชาพุทธเจดีย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจึงครอบคลุมสาระทั้งส่วนที่เป็นอามิสบูชา (การบูชาด้วยสิ่งของ) และปฏิบัติบูชา (การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม) จึงกล่าวได้ว่า ประเพณีการบำเพ็ญบุญกุศลในพระพุทธศาสนานั้นสามารถสร้างได้ด้วยทรัพย์และไม่ต้องใช้ทรัพย์ก็ได้ การช่วยจัดระเบียบสถานที่รกรกหรือสถานที่ที่ประชาชนวางของสักการะเคารพไว้ไม่เป็นระเบียบก็จัดว่าเป็นประเพณีการสร้างบุญโดยไม่ต้องใช้ทรัพย์แต่สามารถทำได้โดยการออกแรงกาย

### ๒.๓.๒.๒ รูปแบบพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการปฏิบัติบูชา

โดยปกติแล้วทุกชีวิตล้วนต้องการความสุข และความสุขดูเหมือนจะเป็นเป้าหมายขั้นสุดท้ายของทุกคน ดังที่อริสโตเติล มีความเห็นว่า เป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตคน คือ ความสุข อย่างอื่นเป็นเพียงวิธีการเพื่อบรรลุความสุขเท่านั้น<sup>๑๐๖</sup> ความดีสูงสุดของชีวิตคือ ความสุข ความสุขจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ได้บรรลุธรรมชาติสูงสุดของเขาซึ่งเป็นสิ่งที่ค้นพบได้ในอาณาจักรแห่งจิตในลักษณะที่เป็นการแสดงออกอย่างสมบูรณ์ของความคิดหรือการไตร่ตรองอย่างรอบคอบที่เรียกว่า Contemplation ซึ่งเป็นกัมมันตภาพของจิต คือ แหล่งกำเนิดแห่งความสุขสูงสุดของมนุษย์<sup>๑๐๗</sup> การบูชาพุทธเจดีย์เป็นการแสดงออกที่ดีงาม และหากอยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล ความสุขที่แท้จริงย่อมเป็นสิ่งที่

<sup>๑๐๕</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๔๖-๕๐/๙๔., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๔๖-๕๐/๑๒๔.

<sup>๑๐๖</sup> นวม สงวนทรัพย์, สังคมวิทยาศาสนา, หน้า ๒๗.

<sup>๑๐๗</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

เกิดขึ้นตามมา สอดคล้องกับที่มิลล์ (John Stewart Mill) นักปรัชญาธรรมชาตินิยมชาวอังกฤษ มีแนวคิดว่า ความสุขที่มนุษย์ควรแสวงหา คือ ความสุขที่เกิดจากการใช้ปัญญา ความรู้สึก จินตนาการ และจากสำนักทางศีลธรรม ซึ่งมีค่าสูงกว่าความสุขที่ได้จากประสาทสัมผัส มนุษย์กับสัตว์มีความสุขร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือสุขทางกาย ส่วนความสุขทางใจที่เกิดจากการใช้ปัญญานั้น มีได้เฉพาะในมนุษย์เท่านั้น เป็นความสุขที่หาได้ง่ายกว่า ถูกกว่าและคงทนกว่า<sup>๑๐๘</sup> เมื่อได้บูชาพุทธเจดีย์ตามวิธีการที่เหมาะสมแล้ว ความสุขในลักษณะนี้ย่อมเกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายที่เป็นคุณค่าแท้ของการบูชาพุทธเจดีย์

นอกจากนี้ การบูชาพุทธเจดีย์ยังเป็นการปฏิบัติที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์หรือคุณค่าต่อผู้อื่นได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม ในหลักการปฏิบัติธรรมหลายประการ ก็มุ่งเพื่อให้มีความรัก ความเมตตาต่อผู้อื่น เช่น ในกุศลกรรมบถดังกล่าวแล้ว การไม่ฆ่า การไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย เท่ากับเป็นการให้ความปลอดภัยในชีวิต การไม่ลักทรัพย์ เท่ากับเป็นการให้ความปลอดภัยในทรัพย์สิน การไม่ประพฤติดมในกาม เท่ากับเป็นการให้เกียรติผู้อื่น เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และไม่ทำลายครอบครัวเขา หรือแม้แต่การเว้นวจีทุจริต ๔ ประการก็เป็นเรื่องของการสร้างความรู้สึที่ดี เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นได้โดยตรง ส่วนคุณค่าโดยอ้อม อย่างเช่น การแสดงความเคารพต่อพุทธเจดีย์ด้วยการกราบ การไหว้หรืออามิสบูชา ย่อมเป็นการสร้างแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลานสามารถเรียนรู้และปฏิบัติตามได้ เป็นการบ่มเพาะนิสัยที่ดีงามให้ผู้อื่นไปในตัว อีกทั้ง การบูชาด้วยอามิสยังเป็นการสร้างเสริมเศรษฐกิจโดยทางอ้อม เพราะทำให้ระบบอาชีพบางอย่างสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม เช่น อาชีพขายดอกไม้ พวงมาลัย อาชีพที่ทำหน้าที่หล่อกระถางรูป เชิงเทียนและอาชีพขายรูปเทียน เครื่องสักการะต่าง ๆ เป็นต้น เป็นการช่วยอุดหนุนจนเจือผู้อื่นไปในตัว เพราะหากชาวพุทธมุ่งแต่ปฏิบัติบูชาอย่างเดียว ไม่สนใจอามิสบูชาเลย อาชีพเหล่านี้ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ นี่คือนคุณค่าโดยอ้อม การบูชาตามแนวจารีตที่มีจุดหมายเพื่อผู้อื่นด้วยเช่นนี้ ถือเป็นคุณค่าแท้

อย่างไรก็ตาม การบูชาด้วยการปฏิบัติ<sup>๑๐๙</sup> ได้แก่ การสมาทานศีลการเจริญจิตภาวนา หรือการทำความดีด้วยการปฏิบัติธรรมปรรณูปคคผู้มีคุณธรรมสูงส่งมีพระพุทเจ้า เป็นต้น สำหรับการบูชาพระเจดีย์ด้วยการปฏิบัตินั้น ทำได้ด้วยการเดินทางไปนั่งที่ลานเจดีย์ หรือที่ใกล้พอมองเห็นเจดีย์แล้วผินหน้าไปทางเจดีย์ แล้วก้มกราบระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยเจริญกรรมฐานมีพระพุทเจ้าเป็นอารมณ์ ก็จะทำให้จิตใจสงบเป็นสมาธิและสามารถบรรลุธรรมได้ตามสมควรแก่การปฏิบัติ การบูชาด้วยการปฏิบัตินี้ดูเหมือนว่าในสังคมไทยยังไม่ค่อยให้ความสำคัญมากนัก ข้อนี้แตกต่างกับสมัยพุทธกาลที่จะให้ความสำคัญกับการปฏิบัติบูชาพร้อม ๆ กับอามิสบูชา ดังจะเห็นได้จาก เรื่องราวของ

<sup>๑๐๘</sup> สุวัฒน์ จันทระจัน, **ปรัชญาและศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๗.

<sup>๑๐๙</sup> มงคลตถ. (บาลี) ๑/๕๗/๕๔., มงคลตถ. (ไทย) ๑/๕๗/๘๐.

พระเถระ พระเถรีหรืออุบาสกอุบาสิกาหลังจากสร้างเจดีย์หรือสักการบูชาพระเจดีย์แล้วสิ่งที่นิยมปฏิบัติเป็นลำดับต่อไปคือ การบูชาเจดีย์ด้วยการเจริญกรรมฐาน โดยใช้วิธีการนั่งหันหน้าไปทางทิศที่พระเจดีย์ตั้งอยู่แล้วเจริญกรรมฐานมีพุทธานุสติ ธรรมานุสติหรือสังฆานุสติ<sup>๑๑๐</sup> เป็นอารมณ์ หากเป็นผู้มีอินทรีย์แก่กล้าก็จะสามารถได้รับความสงบหรือบรรลุธรรมตามสมควรแก่การปฏิบัติ

หลักการสำคัญของการสร้างเจดีย์ที่มีอิทธิพลต่อการบูชาพระรัตนตรัยตามแนวทางของพระพุทธศาสนาจึงครอบคลุมทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา แต่บรรดาการบูชาสองอย่างนี้การบูชาด้วยการปฏิบัติเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญและเป็นการบูชาที่พระองค์ทรงปรารถนา ดังความในมหาปริณีพพานสูตรว่า

“อานนท์ ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต จุณแห่งจันทน์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม ด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านั้นก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกาเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม ด้วยการบูชาอย่าง ยอดเยี่ยม ฉะนั้น อานนท์เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่” อานนท์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล”<sup>๑๑๑</sup>

พระดำรัสนี้มีอรรถาธิบายเพิ่มเติมกับพระอานนท์ว่า ตถาคตหมอบอยู่แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปิงกรประชุมธรรม ๘ ประการ เมื่อจะกระทำอภินิหาร มิใช่กระทำอภินิหารเพื่อประโยชน์แก่พวกมาลัยของหอมและดุริยางค์สังคีต มิใช่บำเพ็ญบาร์มีทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่สิ่งเหล่านั้น เพราะฉะนั้น เราตถาคตไม่ชื่อว่า เขาบูชาแล้วด้วยการบูชาอันนี้เลยที่พระพุทธองค์ตรัสเช่นนั้น เพราะทรงมีพระประสงค์ ๒ ประการ คือ

- (๑) เพื่อจะทรงอนุเคราะห์บริษัท
- (๒) เพื่อประสงค์จะให้พระศาสนาดำรงยั่งยืน<sup>๑๑๒</sup>

พระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมว่า ถ้าพระพุทธเจ้าไม่พึงคัดค้านอามิสบูชาต่อไปในอนาคตพุทธบริษัทก็ไม่สนใจบำเพ็ญศีล สมาธิและเจริญวิปัสสนาบริบูรณ์ จะให้ความสนใจและชักชวน

<sup>๑๑๐</sup> วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒/๓๐๖-๓๐๗.

<sup>๑๑๑</sup> ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๙๙/๒๔๒-๒๔๓., ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๙/๑๔๗.

<sup>๑๑๒</sup> ตูรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๙๙/๑๘๓.

พวกอุปัฏฐากกระทำอามิสบูชาอย่างเดียว ทรงเห็นว่าอามิสบูชานั้นไม่สามารถจะดำรงพระศาสนาแม้ในวันหนึ่งบ้าง แม้ชั่วคัมข้าวยาคุครั้งหนึ่งบ้าง วิหารพันแห่ง เช่น มหาวิหารเจดีย์พันเจดีย์ เช่น มหาเจดีย์ ก็ดำรงพระศาสนาไว้ไม่ได้ บุญผู้ใดทำไว้ก็เป็นของผู้นั้นผู้เดียวส่วนสมาธิปฏิบัติ หรือการบูชาด้วยการปฏิบัติ ชื่อว่าเป็นการบูชาที่สมควรแก่พระตถาคต การบูชาด้วยการปฏิบัติสามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสรรเสริญการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม<sup>๑๓๓</sup> อย่างไรก็ตาม การบูชาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอสังเขป ดังนี้

**๑) การบูชาพุทธเจดีย์ด้วยการกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย** การบูชาพุทธเจดีย์อีกอย่างหนึ่งที่พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ การบูชาด้วยการกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ดังที่ พระอัสสฬเถระได้อธิบายถึงประวัติของท่านว่าครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้บอด เทียบค้นหาพระพุทธเจดีย์ชื่อว่าอุตตะมะของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของโลก ในไพรวันซึ่งเป็นป่าใหญ่ข้าพเจ้าออกจากป่าใหญ่ได้พบพระแท่นสี่หาสน์ จึงทำหนังสือถวายบูชาข้างหนึ่ง ประนมมือสรรเสริญพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก ครั้นสรรเสริญพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้นำขึ้นโลกของโลกละหว่างวันแล้ว ก็มีจิตราเริง เบิกบาน ได้เปล่งวาจาขึ้นว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นบุรุษอาชาไนย ขอนอบน้อมแด่พระองค์ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นบุรุษผู้สูงสุด ขอนอบน้อมแด่พระองค์ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้มีความเพียรมาก ผู้เจริญที่สุดในโลก ทรงองอาจกว่านรชน พระองค์เป็นพระสัพพัญญู ข้าพเจ้าได้สรรเสริญพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขีด้วยการทำนิมิตอภิวาทอาสนะแล้ว บ่ายหน้าหลักไปทางทิศเหนือในกัปที่ ๓๑ นับจากกัปนี้ไปข้าพเจ้าได้สรรเสริญพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกว่าเจ้าลัทธิทั้งหลายไว้จึงไม่รู้จักทุกข์เลย นี่เป็นผลแห่งการสรรเสริญ<sup>๑๓๔</sup>

การบูชาพุทธเจดีย์ในลักษณะนี้บางครั้งกระทำพร้อมกับการบูชาด้วยวัตถุอื่น ๆ แต่บางกรณีไม่ได้เตรียมเครื่องสักการะมาก็ใช้วิธีการนุ่งผ้าเฉวียงบ่าประนมมือแล้วหันหน้าไปในทิศที่เจดีย์ตั้งอยู่ จากนั้นกล่าวสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัยแสดงความเคารพด้วยการเวียนประทักษิณ

**๒) การบูชาพุทธเจดีย์การน้อมใจให้เลื่อมใสในพระธาตุเจดีย์** การบูชาพุทธเจดีย์อีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ การน้อมใจให้เลื่อมใสในพระพุทธรูปเจดีย์ พระมหากัสสปเถระได้กล่าวถึงประวัติของท่านว่า “เรายังใจให้เลื่อมใส คือทำความโสมนัสในห่องบรรจุพระธาตุอันโชติช่วงอยู่นั้นแล้วทำกุศลคือบุญเป็นอันมาก คือมีประการต่าง ๆ ด้วยความเลื่อมใสแห่งจิตนั้น ได้ระลึกถึงบุญกรรมอย่างนี้ว่า เราได้ทำบุญมีประมาณเท่านี้ ในห่องบรรจุพระธาตุ และในพระศาสนาตายแล้วจึงเข้าถึงคือเกิดยังไตรทศคือภพดาวดึงส์เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้นฉะนั้น”<sup>๑๓๕</sup>

<sup>๑๓๓</sup> ดูรายละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๙๙/๑๘๓-

<sup>๑๓๔</sup> ขุ.อป. (บาลี) ๓๒/๒๖-๓๐/๓๕๒., ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๖-๓๐/๔๗๖-๔๗๗.๑๕๑

<sup>๑๓๕</sup> ขุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๔๐๕/๓๒๑.

ด้วยอานุภาพของการบูชาพุทธเจดีย์ ส่งผลให้พระเถระผู้มีใจศรัทธา เปื้อนหายในการครองเรือนได้ออกบวช ต่อมาได้เป็นพระมหาเถระผู้สันโดษ ยินดีในการอยู่ป่าเป็นวัตร

ดังนั้น สำหรับการบูชาด้วยการปฏิบัตินั้นพระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ได้แก่ การปฏิบัติพุพภาคปฏิบัติทออันเป็นธรรมสมควร กล่าวอย่างกว้าง ๆ ได้แก่ การสมาทานรักษาศีล อาจารย์บัญญัติ การสมาทานอุตงค์ การปฏิบัติสัมมาปทาถึงโคตรภูญาณ การปฏิบัติเช่นนี้เรียกว่าพุพภาคปฏิบัติ จำแนกเป็น ๒ ประการ คือ

(๑) **กรณีเป็นภิกษุและภิกษุณี** ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดตั้งอยู่ในอการวะ ๖ ละเมิดพระบัญญัติ เลี้ยงชีวิตด้วยอนเสนา ภิกษุภิกษุณีนี้ชื่อว่าไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ส่วนภิกษุใดไม่ละเมิดสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้วแก่ตน ทั้งหมดที่ขัดกันเขตแดนและเส้นบรรทัดของพระชินเจ้าแม้มีประมาณน้อยภิกษุนี้ ชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

(๒) **กรณีอุบาสกอุบาสิกา** อุบาสกหรืออุบาสิกาคนใดยึดเวร ๕ อุกุศลกรรมบถ ๑๐ ประพฤติไว้แนบแน่น อุบาสกนี้ชื่อว่าไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ส่วนอุบาสกปฏิบัติให้สมบูรณ์ในสภาวะ ๓ ศีล ๕ ศีล ๑๐ รักษาอุโบสถเดือนละ ๘ ครั้ง ถวายทาน บูชาด้วยของหอมบูชาด้วยมาลา บำรุงมารดาบิดา บำรุงสมณพราหมณ์ อุบาสกอุบาสิกาผู้นี้ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม<sup>๑๑๖</sup>

## ๒.๕ สรุป

ความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพุทธเจดีย์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นคติความเชื่อที่มีต่อการบูชาพุทธเจดีย์สมัยพุทธกาลในฐานะเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้าซึ่งแนวจารีตถือเป็นเรื่องสำคัญเพราะมีความเชื่อถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าทุกอย่างมีฐานะเทียบเท่าพระพุทธเจ้า การแสดงความเคารพนับถือต่อพุทธเจดีย์เท่ากับการได้แสดงออกต่อพระพุทธเจ้า เช่น ความเชื่อที่แสดงออกถึงการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ความเชื่อที่แสดงออกถึงการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ความเชื่อที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ ความเชื่อที่แสดงออกถึงการนำพุทธคุณและพุทธธรรมมาพัฒนาตนเอง ความเชื่อที่แสดงออกถึงการลดทอนกิเลส ความเชื่อเหล่านี้จึงสะท้อนให้เกิดการมีขั้นตอนพิธีกรรมเกิดขึ้นในการบูชาพุทธเจดีย์สมัยพุทธกาลเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวก อาทิเช่น พิธีกรรมการบูชาด้วยดอกไม้เครื่องประดับและเครื่องสักการะต่างๆ และพิธีกรรมการปฏิบัติบูชาด้วยการกล่าวสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และการน้อมใจให้เลื่อมใสในพุทธเจดีย์

<sup>๑๑๖</sup> คุรยละเอียดใน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๙๙/๑๘๔.